

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ (ΕΚΚΕ)

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΩΝ ΑΜΕΣΩΝ ΞΕΝΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ

Έργο SOCINVEST 3211 της Δράσης «1η Προκήρυξη ερευνητικών έργων ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. για την ενίσχυση των μελών ΔΕΠ και Ερευνητών/τριών και την προμήθεια ερευνητικού εξοπλισμού μεγάλης αξίας», Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας, Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας

Πακέτο Εργασίας 2 – Παραδοτέο D2.1

SOCINVEST: Βιβλιογραφική επισκόπηση, έννοιες και μέθοδοι

Νίκος Σουλιώτης, Αλέξανδρος Αφουξενίδης

Αθήνα, Μάιος 2020

Προτεινόμενη μορφή παραπομπής:

Σουλιώτης Ν., Αφουξενίδης Α. (2020), *SOCINVEST: Βιβλιογραφική επισκόπηση, έννοιες και μέθοδοι*, Ερευνητική έκθεση που υποβλήθηκε στο ΕΛΙΔΕΚ, ΕΚΚΕ, Αθήνα.

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή: αντικείμενο και σκοπός	5
2. Επαναπροσεγγίζοντας τις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις.....	7
2.1 Από τους προσδιοριστικούς παράγοντες των ΑΞΕ στις ΑΞΕ ως αντικείμενο οικονομικής πολιτικής.....	7
2.2 Δημοκρατία, αυταρχικά καθεστώτα και ΑΞΕ	9
2.3 Κράτος και παγκοσμιοποίηση	14
2.4 Μετασχηματισμοί της κρατικής εξουσίας και φιλελευθεροποίηση των αγορών	17
3. Προς μια κοινωνιολογική σχεσιακή προσέγγιση των ΑΞΕ	20
4. Βασικές μεθοδολογικές επιλογές.....	23
4.1 Ποσοτική ανάλυση: πληθυσμός, πηγές, μεταβλητές	24
4.2 Ημι-δομημένες συνεντεύξεις.....	32
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	36
Παράρτημα 1. Η πιλοτική έρευνα	36
Παράρτημα 2. Συγκρότηση της ΒΔ1 του ΠΕ3	40
Παράρτημα 3. Έντυπα πληροφόρησης και συναίνεσης για τις ημι-δομημένες συνεντεύξεις	41
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	44

1. Εισαγωγή: αντικείμενο και σκοπός

Το SOCINVEST εξετάζει κοινωνιολογικά τις πολιτικές που εφαρμόζονται στην Ελλάδα αναφορικά με τις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ). Σύμφωνα με τον καθιερωμένο ορισμό, ΑΞΕ είναι οι διεθνείς επενδύσεις που συνεπάγονται μακροχρόνια σχέση ανάμεσα στον άμεσο επενδυτή και την επιχείρηση στην οποία επενδύει. Στο πλαίσιο αυτής της σχέσης, ο άμεσος επενδυτής αποκτά σημαντικό βαθμό επιρροής ή και εξ ολοκλήρου την ευθύνη στη διαχείριση της επιχείρησης (UNCTAD 1999: 4, Dunning & Lundan 2008: 7). Οι ΑΞΕ διακρίνονται από τις διεθνείς επενδύσεις χαρτοφυλακίου, στις οποίες ο ξένος επενδυτής επενδύει στα χρεόγραφα μιας εταιρείας σε μικρότερη όμως κλίμακα¹ και με κύριο σκοπό τον προσπορισμό κεφαλαιακών κερδών και όχι την επίτευξη μιας μακροχρόνιας σχέσης με την εταιρεία (UNCTAD 1999: 4).

Οι ΑΞΕ μετασχηματίζουν τις οικονομίες στις οποίες πραγματοποιούνται, συνδέονται με σημαντικές μορφές εταιρικής οργάνωσης (πολυεθνικές εταιρείες), μεταβάλλουν τη γεωγραφία της παγκόσμιας παραγωγής και αποτελούν μία από τις βασικές διαστάσεις της οικονομικής παγκοσμιοποίησης.

Το SOCINVEST διερευνά κοινωνιολογικά την πολιτική διάσταση των ΑΞΕ. Η κύρια υπόθεση είναι ότι *η ρύθμιση και η πολιτική διαχείριση των ΑΞΕ εξηγείται από τα κοινωνικά χαρακτηριστικά και τις σχέσεις των εμπλεκόμενων πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δρώντων.*

Το SOCINVEST προσεγγίζει τη σχέση πολιτικών θεσμών/ΑΞΕ από την οπτική μιας *κοινωνιολογίας των δρώντων*. Εξετάζουμε πολιτικούς δρώντες διαφορετικών επιπέδων εξουσίας (μέλη της κεντρικής κυβέρνησης και των τοπικών αρχών, κομματικά στελέχη, τεχνοκράτες, αξιωματούχους της ΕΕ), στελέχη της δημόσιας διοίκησης, εταιρικούς μάνατζερ, αλλά και ομάδες πίεσης και κοινωνικά κινήματα. Πρόκειται για μια *μεσαίου βεληνεκούς κοινωνιολογική προσέγγιση*, αντλώντας εκλεκτικά από τους Elias (1991), Bourdieu (2000) και Abbott (2016). Βασιζόμενοι στην παράδοση της οικονομικής κοινωνιολογίας (Bourdieu 2000, Πολάνυι 2007), αντιμετωπίζουμε τις ΑΞΕ ως *πρακτική* η οποία είναι *ενσωματωμένη* (embedded) σε ένα πλέγμα κοινωνικο-πολιτικών σχέσεων.

Επικεντρωνόμαστε στους δρώντες που σχετίζονται με: α. την προώθηση της νομοθεσίας που ρυθμίζει τις ΑΞΕ, β. τη λειτουργία των θεσμών που είναι επιφορτισμένοι με την προσέλκυση και διαχείριση ξένων επενδύσεων και γ. την υλοποίηση συγκεκριμένων επενδυτικών σχεδίων. Στο επίκεντρο της ανάλυσης βρίσκονται οι κοινωνικοί σχηματισμοί που δημιουργούν οι πολιτικοί, οικονομικοί και κοινωνικοί δρώντες οι οποίοι εμπλέκονται στις πολιτικές, τους θεσμούς και τα επενδυτικά σχέδια. Προσεγγίζουμε τους σχηματισμούς αυτούς ως ad hoc πλέγματα εξουσίας, συμμαχιών και αντιθέσεων.

¹ Το σύνηθες συμβατικό όριο για τη διάκριση μιας άμεσης ξένης επένδυσης από μια ξένη επένδυση χαρτοφυλακίου είναι η ιδιοκτησία του 10% των κοινών μετοχών μιας επιχείρησης, άνω του οποίου η επένδυση κατατάσσεται στις ΑΞΕ (UNCTAD 1999, Dunning 2008).

Για να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο οι δρώντες εντάσσονται στους κοινωνικούς σχηματισμούς των ΑΞΕ είναι σημαντικό να εξετάσουμε δύο στοιχεία: Από τη μία, τη θέση που καταλαμβάνουν στους χώρους από τους οποίους προέρχονται. Στην περίπτωση των διαμορφωτών πολιτικής θα εξετάσουμε τη θέση τους στο πολιτικό πεδίο, ενώ στην περίπτωση των επενδυτών θα εξετάσουμε τη θέση τους στον οικονομικό κλάδο στον οποίο δραστηριοποιούνται. Θα ληφθούν υπόψη παράγοντες όπως οι σχέσεις μεταξύ διαφορετικών επιπέδων εξουσίας (υπερεθνικό, εθνικό, τοπικό), οι σχέσεις μεταξύ διαφορετικών κατηγοριών πολιτικών δρώντων (κομματικά στελέχη, τεχνοκράτες και τεχνοπολιτικοί), η διάρθρωση του ανταγωνισμού σε έναν κλάδο, οι σχέσεις ανάμεσα σε πολυεθνικές και εγχώριες εταιρείες κ.λ.π. Από την άλλη, θα εξετάσουμε τη δυναμική που αναπτύσσουν οι δρώντες που συμμετέχουν στους σχηματισμούς των ΑΞΕ μέσα από τις διαδράσεις τους. Αν οι δρώντες εισέρχονται στους σχηματισμούς των ΑΞΕ με διαφορετικούς και άνισους πόρους ανάλογα με τη θέση τους στο πολιτικό ή το οικονομικό πεδίο, η δυναμική που αναπτύσσεται γύρω από μια νομοθεσία, θεσμό ή επενδυτικό σχέδιο θα έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, από την άποψη αυτή είναι χρήσιμη η έννοια της «άρθρωσης» (*hinge*) την οποία έχει προτείνει ο Abbott (2016) για τη μελέτη και ερμηνεία του τρόπου με τον οποίο συνδέονται οι διαφορετικοί κοινωνικοί μικρόκοσμοι.

Το πρόγραμμα αναμένεται να αναδείξει τους *μηχανισμούς* που διαμορφώνουν τις ΑΞΕ στην Ελλάδα. Με τον όρο «μηχανισμοί» τα σταθερά λίγο-πολύ πλέγματα σχέσεων που τείνουν να παράγουν παρόμοια αποτελέσματα. Θα εντοπιστούν, έτσι, οι κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες από τις οποίες εξαρτάται η υλοποίηση ΑΞΕ.

Το πρόγραμμα καινοτομεί σε τρία επίπεδα. Καταρχάς σε επιστημονικό επίπεδο, καθώς οι ΑΞΕ δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο συστηματικής μελέτης με τη βοήθεια των κοινωνιολογικών θεωριών μεσαίου βεληνεκού. Σε πολιτικό επίπεδο, το πρόγραμμα θα παράσχει μια συστηματική αποτίμηση του τρόπου με τον οποίο λειτουργούν στην πράξη οι μεταρρυθμίσεις των τελευταίων δέκα ετών οι οποίες αποσκοπούν στην αύξηση των ΑΞΕ, καθώς και στην προώθηση των «στρατηγικών» επενδύσεων, των ιδιωτικοποιήσεων και της αξιοποίησης της δημόσιας περιουσίας με τη συμμετοχή ιδιωτών. Σε ένα γενικότερο επίπεδο, το πρόγραμμα επιχειρεί να συμβάλλει στη μεγαλύτερη διαφάνεια και διάχυση της γνώσης γύρω από τις ξένες επενδύσεις στην Ελλάδα.

Στην ενότητα 2 εξετάζουμε τα θεωρητικά και ερευνητικά ρεύματα με τα οποία συνομιλεί το SOCINVEST προκειμένου να κατασκευάσει το εννοιολογικό του πλαίσιο. Πρόκειται για οικονομετρικές μελέτες που αντλούν κυρίως από τα θεσμικά οικονομικά, τη μαρξιστική πολιτική οικονομία της κλίμακας (*scale*), τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις του κράτους στο πλαίσιο της οικονομικής παγκοσμιοποίησης και τις μεσαίου βεληνεκού προσεγγίσεις της οικονομίας (ειδικά τη μπουρντιεϊκή προσέγγιση). Στην ενότητα 3 παρουσιάσουμε με λεπτομέρεια την προσέγγιση του προγράμματος. Στην ενότητα 4 παρουσιάζουμε τις βασικές μεθοδολογικές επιλογές του προγράμματος, τόσο σε ό,τι αφορά τις ποσοτικές αναλύσεις (μεταβλητές, δείγμα), όσο και τις ποιοτικές (θεματικές ημι-δομημένων συνεντεύξεων, επιλογή ερωτώμενων).

2. Επαναπροσεγγίζοντας τις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις

2.1 Από τους προσδιοριστικούς παράγοντες των ΑΞΕ στις ΑΞΕ ως αντικείμενο οικονομικής πολιτικής

Στο πεδίο των οικονομικών επιστημών, η μελέτη των ΑΞΕ επικεντρώνεται στους λόγους που ωθούν τις επιχειρήσεις στην απόκτηση παραγωγικών εγκαταστάσεων και δραστηριοτήτων στο εξωτερικό. Άλλα σημαντικά ερωτήματα που μελετώνται είναι οι λόγοι που ωθούν τις επιχειρήσεις στη χωροθέτηση των δραστηριοτήτων τους σε κάποιες χώρες και όχι σε άλλες, καθώς και οι μορφές που παίρνει η είσοδος στην ξένη χώρα (ίδρυση θυγατρικής, εξαγορά υπάρχουσας επιχείρησης, κοινοπραξία). Οι απαντήσεις ποικίλουν ανάλογα με τις διαφορετικές θεωρητικές παραδόσεις. Στη μαρξιστική παράδοση οι ΑΞΕ συνδέονται με την ενίσχυση της μονοπωλιακής ισχύος των πολυεθνικών· μελετητές που αντλούν από τη θεωρία της βιομηχανικής οργάνωσης υποστηρίζουν ότι οι εταιρείες προχωρούν σε ΑΞΕ προκειμένου να εκμεταλλευθούν τα μονοπωλιακά τους πλεονεκτήματα· μελετητές που αντλούν από την μικροοικονομία έδειξαν τον ρόλο του κύκλου ζωής προϊόντος (product cycle) στον προσδιορισμό των αποφάσεων για ξένες επενδύσεις· συμπεριφορικές προσεγγίσεις δίνουν έμφαση στον βαθμό εκμάθησης και κατανόησης του περιβάλλοντος των ξένων χωρών ως προσδιοριστικό παράγοντα για την απόφαση των εταιρικών στελεχών να επενδύσουν στο εξωτερικό (για μια επισκόπηση βλ. Dunning & Lundan 2008: 79-115). Νεότερες θεωρίες εξηγούν την υλοποίηση ΑΞΕ από πολυεθνικές που προέρχονται από αναδυόμενες αγορές ως στρατηγικές ανάπτυξης νέων πλεονεκτημάτων και όχι ως εκμετάλλευση υπαρχόντων πλεονεκτημάτων (για μια επισκόπηση των νεότερων θεωριών και σύγκρισή τους με τις παλιότερες, βλ. Paul & Feliciano-Cestero 2020).

Στο πρόγραμμα αυτό δεν θα συζητήσουμε τους προσδιοριστικούς παράγοντες των ΑΞΕ, αλλά θα εξετάσουμε τις ΑΞΕ ως αντικείμενο οικονομικής πολιτικής. Από την σκοπιά των οικονομικών μελετών, οι πολιτικές που σχετίζονται με τις ΑΞΕ είναι ένα από τα χαρακτηριστικά των χωρών (ένα από τα «πλεονεκτήματα χωροθέτησης»- «location advantages», σύμφωνα με την καθιερωμένη ορολογία) που μπορούν να προσελκύσουν ΑΞΕ, όπως είναι και οι υποδομές, οι φυσικοί και ανθρωπογενείς πόροι και τα πολιτισμικά γνωρίσματα της κάθε χώρας. Στο πλαίσιο του SOCINVEST, μας ενδιαφέρει να εξετάσουμε τα ειδικά ζητήματα που θέτουν οι ΑΞΕ στους διαμορφωτές πολιτικής. Τα ζητήματα αυτά μπορούν να κωδικοποιηθούν στα εξής σημεία:

1. Από θεσμική άποψη, οι ξένοι επενδυτές διακρίνονται από τους εγχώριους ομολόγους τους ως προς την προέλευση του δικαιώματός τους να επενδύσουν. Το δικαίωμα των εγχώριων επενδυτών απορρέει «αυτόματα» από την ιδιότητά του πολίτη της χώρας, ενώ το δικαίωμα των ξένων επενδυτών να επενδύσουν σε μια χώρα τους παρέχεται επί τούτου στη βάση της ίδιας της ιδιότητας τους ως «ξένων επενδυτών».
2. Η προαναφερόμενη διάκριση συνεπάγεται ότι οι ΑΞΕ υπάγονται σε ξεχωριστό πλέγμα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Οι διαμορφωτές πολιτικής έχουν σημαντικό εύρος δυνατοτήτων ως προς τη χρήση της κρατικής κυριαρχίας για τη δημιουργία αυτού του πλέγματος δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Οι

επιλογές τους κυμαίνονται από την παροχή προνομίων (π.χ. προβλέψεις για τη μεταφορά κερδών στο εξωτερικό και τον επαναπατρισμό του επενδεδυμένου κεφαλαίου, φορολογικές διευκολύνσεις, δημιουργία ειδικών οικονομικών ζωνών κ.λπ.) μέχρι την κατάσχεση περιουσιακών στοιχείων των ξένων επενδυτών.

3. Ένα θεμελιώδες μέσο που διαθέτουν οι διαμορφωτές πολιτικής προκειμένου να δημιουργήσουν το ειδικό πλέγμα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των ξένων επενδυτών είναι η μεταβολή στοιχείων της ίδιας της κρατικής εξουσίας. Στο πλαίσιο αυτό δημιουργούνται ειδικοί φορείς για την προσέλκυση ξένων επενδυτών, μεταφέρονται ρυθμιστικές αρμοδιότητες σε ανεξάρτητες αρχές (π.χ. ανεξάρτητες αρχές ανταγωνισμού) και σε φορείς διαχείρισης δημόσιων περιουσιακών στοιχείων. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές αποκόπτουν τη διαχείριση των ξένων επενδύσεων από τον πολιτικό ανταγωνισμό και αποσκοπούν, κυρίως, στο να παράσχουν εγγυήσεις στους επενδυτές ότι οι διαμορφωτές πολιτικής δεν κάνουν χρήση της κρατικής κυριαρχίας με τρόπο βλαπτικό προς τα συμφέροντα των ξένων επενδυτών.
4. Κάθε ξένη επένδυση σημαίνει ότι ένα μέρος της παραγωγής και η σχετική εκμετάλλευση εγχώριων πόρων περνάει στα χέρια εταιρειών που εδρεύουν σε άλλη χώρα. Αυτό σημαίνει ότι ένα μέρος της παραγωγής ελέγχεται από ξένα κέντρα αποφάσεων, κάτι που θέτει ζήτημα εναρμόνισης αυτής της παραγωγής με τους εθνικούς αναπτυξιακούς στόχους. Η στάση των διαμορφωτών πολιτικής απέναντι στο ζήτημα του «ξένου ελέγχου» ποικίλει σημαντικά ανάλογα με το επικρατούν υπόδειγμα οικονομικής πολιτικής. Στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες όταν η έννοια του «εθνικού προγραμματισμού» είχε κεντρικό ρόλο στην οικονομική πολιτική, οι διαμορφωτές πολιτικής έτειναν να είναι πιο επιφυλακτικοί απέναντι στις ξένες επενδύσεις. Τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, το κυρίαρχο οικονομικό υπόδειγμα υπαγορεύει ότι ο καλύτερος δρόμος για την ανάπτυξη περνάει μέσα από την «διεθνή ανταγωνιστικότητα». Στο πλαίσιο αυτό, η προσέλκυση των ξένων επενδύσεων είναι αναπόσπαστο στοιχείο της εθνικής αναπτυξιακής στρατηγικής.
5. Το ζήτημα του συσχετισμού δύναμης ανάμεσα στους ξένους επενδυτές και τις κρατικές αρχές τονίζεται από τα χαρακτηριστικά των πρώτων. Φορείς ξένων επενδύσεων είναι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις οι οποίες συχνά έχουν σημαντικό οικονομικό μέγεθος (ενίοτε συγκρίσιμο με το ΑΕΠ των χωρών όπου επενδύουν) καθώς και μια σειρά από «μονοπωλιακά πλεονεκτήματα» (τεχνολογικά, διαχειριστικά, επωνυμίας κ.λπ.) (Dunning & Lundan 2008) στην οποία βασίζεται η υπεροχή των πολυεθνικών έναντι των εγχώριων επενδυτών. Από την άποψη αυτή, το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα σε ξένους επενδυτές και διαμορφωτές πολιτικής είναι αυτό της ισορροπίας ανάμεσα στην άσκηση των μονοπωλιακών εξουσιών των δύο πλευρών.
6. Η παραχώρηση του δικαιώματος της επένδυσης στις ξένες επιχειρήσεις νομιμοποιείται πολιτικά στο βαθμό που υπάρχει η προσδοκία ότι οι ξένες επενδύσεις θα συμβάλλουν στην ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας. Η νομιμοποίηση αυτή είναι σημαντική καθώς, όπως είδαμε, οι ξένες επενδύσεις συνεπάγονται απώλεια του εθνικού ελέγχου σε μέρος της εγχώριας παραγωγής καθώς και ανταγωνιστικές πιέσεις προς τους εγχώριους

παραγωγούς. Οι ξένες επενδύσεις νομιμοποιούνται πολιτικά εφόσον μπορούν να συνδεθούν με την εθνική ανάπτυξη, η προώθηση της οποίας είναι η βασική νομιμοποιητική αρχή της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία, δηλαδή κάθε οικονομικής πολιτικής. Αν το βασικό «δημόσιο αγαθό» που προωθεί η οικονομική πολιτική υπηρετείται από τις ξένες επενδύσεις, τότε μπορούν να γίνουν ανεκτά τα παράπλευρα κόστη που συνεπάγονται οι ξένες επενδύσεις.

7. Συνοψίζοντας, το ερώτημα των ΑΞΕ για τους διαμορφωτές πολιτικής τίθεται ως εξής: Πρέπει και με ποιους όρους να γίνονται δεκτές οι ξένες επενδύσεις ώστε να συμβάλλουν στην εθνική ανάπτυξη;

Χρησιμοποιώντας ως αφετηριακά σημεία τις προαναφερόμενες παρατηρήσεις θα προχωρήσουμε στην επισκόπηση της βιβλιογραφίας. Σε ό,τι αφορά στις οικονομετρικές μελέτες, θα επικεντρωθούμε σε εκείνο το μέρος της βιβλιογραφίας που άπτεται της σχέσης των ΑΞΕ με τους πολιτικούς θεσμούς. Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις σχετικά με τη θέση του κράτους στο πλαίσιο της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Τέλος, θα αναφερθούμε στην ειδική συζήτηση της μαρξιστικής πολιτικής οικονομίας για την «ανακλιμάκωση» του κράτους, η οποία πραγματεύεται τους μετασχηματισμούς της κρατικής εξουσίας που συνδέονται με τη φιλελευθεροποίηση της οικονομίας.

2.2 Δημοκρατία, αυταρχικά καθεστώτα και ΑΞΕ

Το ζήτημα της σχέσης των πολιτικών θεσμών με τις ξένες επενδύσεις έχει απασχολήσει κυρίως οικονομετρικές μελέτες τις οποίες εκπονούν οικονομολόγοι και, κυρίως, πολιτικοί επιστήμονες. Το κύριο ερώτημά τους είναι κατά πόσο τα δημοκρατικά ή τα αυταρχικά καθεστώτα είναι πιο ελκυστικά για τις επενδύσεις των πολυεθνικών εταιρειών (για επισκοπήσεις βλ. Jensen 2003, Li & Resnick 2003, Li 2009, Rajunen 2008). Η συζήτηση για τη σχέση του πολιτικού καθεστώτος με τις ΑΞΕ έχει τις ρίζες του στη δεκαετία του 1980 και στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 90 όταν κριτικοί στοχαστές (βλ. κυρίως Oneal 1994) υποστήριζαν ότι οι πολυεθνικές εταιρείες προτιμούν τα τριτοκοσμικά αυταρχικά καθεστώτα. Όπως θα δούμε, η ελκυστικότητα ενός πολιτικού καθεστώτος σχετίζεται με μια σειρά ζητημάτων πολιτικής (εργατική νομοθεσία, φορολογία κ.λπ.), αλλά ένα θεμελιώδες στοιχείο είναι ο βαθμός προστασίας των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Η σημασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας προκύπτει από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της σχέσης ανάμεσα σε ξένες εταιρείες και εθνικές κυβερνήσεις. Όπως σημειώνει ο Jensen (2006: 6), οι πολυεθνικές εταιρείες βρίσκονται σε θέση ισχύος έναντι των κυβερνήσεων πριν από την πραγματοποίηση της επένδυσης, αλλά από τη στιγμή που επιτυγχάνεται συμφωνία και υλοποιείται η επένδυση, η πολυεθνική εταιρεία περιέρχεται σε πιο ευάλωτη θέση καθώς αντιμετωπίζει δυνητικά την απειλή της απαλλοτρίωσης από την εθνική κυβέρνηση.

Τη συζήτηση για τη σχέση μεταξύ πολιτικού καθεστώτος και ΑΞΕ διεύρυνε εμπειρικά μια εκτεταμένη βιβλιογραφία η οποία εξετάζει τη σχέση αυτή από οικονομετρικές αναλύσεις με δεδομένα από διαφορετικές χώρες. Από θεωρητική άποψη, η συζήτηση αυτή έχει διπλό υπόβαθρο. Από τη μία, αντλεί από τα θεσμικά οικονομικά και μελετητές όπως οι North και Weingast (North 1990, North & Weingast 1989, Weingast

1995) οι οποίοι υποστήριξαν στις ιστορικές αναλύσεις τους ότι η δημοκρατία έπαιξε κάρριο ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη κατοχυρώνοντας την προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Από την άλλη, αντλεί από τα οικονομικά των πολυεθνικών εταιρειών. Εδώ η βασική αναφορά είναι ο Dunning (2001, Dunning & Lundan 2008) και το Εκλεκτικό του Παράδειγμα².

Οι προαναφερόμενες οικονομετρικές αναλύσεις ορίζουν ως εξαρτημένη μεταβλητή τις εισροές των ΑΞΕ, συνήθως ως ποσοστό του ΑΕΠ. Ανεξάρτητη μεταβλητή είναι ο βαθμός δημοκρατικότητας/αυταρχικότητας των πολιτικών καθεστώτων, όπως αποτυπώνεται σε διάφορους δείκτες³. Ως μεταβλητές ελέγχου λαμβάνονται παράγοντες όπως το μέγεθος και η αύξηση του ΑΕΠ, ο βαθμός ρύθμισης των εργασιακών σχέσεων, το εργασιακό κόστος, η πολιτική διαφθορά, η πολιτική αστάθεια, οι φορολογικές πολιτικές, η ύπαρξη διεθνών συμφωνιών κ.λπ. Ο σκοπός των αναλύσεων αυτών είναι να ελεγχθεί η επίδραση των πολιτικών θεσμών στη δομή κινήτρων που ωθούν τις πολυεθνικές εταιρείες να επενδύουν στο εξωτερικό. Συνολικά, τα αποτελέσματα των αναλύσεων είναι μάλλον αντιφατικά (Rajunen 2008). Ορισμένοι μελετητές υποστήριξαν ότι τα αυταρχικά καθεστώτα προσελκύουν περισσότερες ΑΞΕ γιατί είναι σε θέση να προσαρμόζουν τις πολιτικές τους στις ανάγκες των πολυεθνικών (London & Ross 1995, Schulz 2006). Οι αυταρχικές κυβερνήσεις, καθώς δεν υπόκεινται στις πιέσεις των λαϊκών αιτημάτων, μπορούν να δημιουργούν ευνοϊκές συνθήκες για τους ξένους επενδυτές, όπως είναι η χαλάρωση της εργατικής νομοθεσίας, η συμπίεση των μισθών, η θέσπιση ευνοϊκών φορολογικών ρυθμίσεων και η κατάργηση μέτρων στήριξης των εγχώριων εταιρειών. Επίσης, θεωρείται ότι οι αυταρχικές κυβερνήσεις παρέχουν εγγυήσεις σε θέματα δικαιωμάτων ιδιοκτησίας ενάντια στην απειλή της εθνικοποίησης (Schulz 2006). Ωστόσο, ορισμένοι από τους συγγραφείς αυτούς (London & Ross 1995) σημειώνουν ότι τα καθεστώτα που είναι υπερβολικά καταπιεστικά μπορεί να απωθούν τους

² Ο Dunning, στηριζόμενος στον Hymer (1968, 1976), προτείνει ένα «παράδειγμα» (και όχι μια θεωρία), σκοπός του οποίου είναι να περιλάβει σε ένα συνθετικό σχήμα τους λόγους που ωθούν τις πολυεθνικές στις ΑΞΕ. Ο Dunning διακρίνει τους λόγους αυτούς σε τρεις κατηγορίες: α. οι πολυεθνικές υλοποιούν ΑΞΕ προκειμένου να αξιοποιήσουν τα μονοπωλιακά τους πλεονεκτήματα που απορρέουν από την ιδιοκτησία (ownership-specific advantages), όπως είναι οι καινοτομίες, οι τεχνολογίες, η επωνυμία, διαχειριστικές ικανότητες κ.λπ.. Τα πλεονεκτήματα ιδιοκτησίας δίνουν προβάδισμα στις πολυεθνικές έναντι των εγχώριων εταιρειών που εδρεύουν στις χώρες που υποδέχονται τις ΑΞΕ, β. οι πολυεθνικές υλοποιούν ΑΞΕ προκειμένου να αξιοποιήσουν πλεονεκτήματα που συνδέονται με τη χωροθέτηση (location-specific advantages), όπως είναι η πρόσβαση σε αγορές και σε πόρους, η χρήση υποδομών μεταφορών και επικοινωνίας, το θεσμικό πλαίσιο της χώρας κ.λπ., γ. οι πολυεθνικές υλοποιούν ΑΞΕ προκειμένου να αξιοποιήσουν πλεονεκτήματα που απορρέουν από την εσωτερικευση συναλλαγών (internalization advantages). Η έννοια των «πλεονεκτημάτων εσωτερικευσης» αναφέρεται στα οφέλη που αποκομίζει μια εταιρεία όταν υλοποιεί μια συναλλαγή (π.χ. προμήθεια ενός ενδιάμεσου προϊόντος) όχι μέσω της αγοράς, αλλά στο εσωτερικό της εταιρείας, υπό τη μορφή της συναλλαγής ανάμεσα σε δύο μονάδες της εταιρείας (π.χ. ανάμεσα σε μητρική και θυγατρική). Τα πλεονεκτήματα εσωτερικευσης περιλαμβάνουν τη μείωση της αβεβαιότητας που συνδέεται με το διεθνές εμπόριο καθώς και τη δυνατότητα εφαρμογής στρατηγικών όπως η ενδοεπιχειρησιακή τιμολόγηση (transfer pricing). Για την κυριαρχία του Εκλεκτικού Παραδείγματος του Dunning στη γενικότερη βιβλιογραφία για τις ΑΞΕ στο πεδίο των οικονομικών επιστημών, βλ. Paul & Feliciano-Cestero 2020.

³ Για παράδειγμα ο Jensen χρησιμοποιεί στις εργασίες του (Jensen 2003, 2008) δείκτες από το Polity III data set και την Βάση Δεδομένων Πολιτικών Θεσμών της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank's Database of Political Institutions).

ξένους επενδυτές καθώς εγκυμονούν εντάσεις οι οποίες δυνητικά οδηγούν σε απώλεια της πολιτικής σταθερότητας.

Στην αντίθετη κατεύθυνση κινούνται μελετητές οι οποίοι υποστηρίζουν ότι οι δημοκρατίες προσελκύουν περισσότερες ΑΞΕ γιατί εξασφαλίζουν πιο αποτελεσματικά την προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και την πολιτική σταθερότητα (Jensen 2003, 2006, Biglaiser & Staats 2009, Li & Resnick 2003). Ο έλεγχος που ασκούν οι ψηφοφόροι, οι δημοκρατικοί θεσμοί και ο σεβασμός του κράτους δικαίου θέτουν περιορισμούς στους εκλεγμένους πολιτικούς και μειώνουν τα περιθώρια για δήμευση ιδιωτικής περιουσίας, εθνικοποιήσεις και αυθαίρετες πολιτικές παρεμβάσεις στην ιδιωτική οικονομική δραστηριότητα. Τα χαρακτηριστικά των δημοκρατιών φαίνεται να εγγυούνται τον εκ των υστέρων σεβασμό των συμφωνιών από τις εθνικές κυβερνήσεις (Jensen 2003, 2006). Σύμφωνα με την άποψη των μελετητών αυτών, τα αυταρχικά καθεστώτα υπόκεινται σε λιγότερους ελέγχους και αναπτύσσουν ευκολότερα την τάση για αυθαιρεσίες και ληστρική συμπεριφορά απέναντι στους ξένους επενδυτές (Biglaiser & Staats 2009).

Άλλοι μελετητές διατύπωσαν ενδιάμεσα επιχειρήματα σε ό,τι αφορά τις επιπτώσεις του πολιτικού καθεστώτος στις επενδύσεις. Για παράδειγμα, οι Li & Resnick (2003: 187-8) υποστήριξαν ότι η δημοκρατία έχει αντικρουόμενες επιδράσεις στις εισροές των ΑΞΕ: από τη μία, οι δημοκρατικοί θεσμοί περιορίζουν τις δυνατότητες των κυβερνήσεων να παρέχουν χρηματοδοτικά και φορολογικά κίνητρα στους ξένους επενδυτές· από την άλλη, στις δημοκρατίες ο κίνδυνος παραβίασης των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας είναι μικρότερος. Οι Biglaiser & Staats (2009) υποστήριξαν, με βάση τα αποτελέσματα έρευνας στις ΗΠΑ, ότι οι διευθύνοντες σύμβουλοι των πολυεθνικών λαμβάνουν υπόψη στις αποφάσεις τους κυρίως τον βαθμό κατοχύρωσης των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και την αποτελεσματικότητα του δικαστικού συστήματος σε μια χώρα, παράγοντες που μειώνουν το ρίσκο της επένδυσης. Τα χαρακτηριστικά αυτά απαντώνται συχνότερα στις δημοκρατίες, αλλά η δημοκρατία καθαυτή δεν είναι λαμβάνεται ιδιαίτερα υπόψη από τις πολυεθνικές στην επιλογή της χώρας όπου θα επενδύσουν. Ακόμη, έχει υποστηριχθεί ότι ο τύπος πολιτικού καθεστώτος δεν έχει επιδράσεις στις ΑΞΕ (Büthe & Milner 2008).

Μια σειρά από άρθρα δείχνουν ότι διαφορετικοί τύποι αυταρχικών καθεστώτων έχουν διαφορετικές επιπτώσεις στις επενδύσεις, ανάλογα με το βαθμό στον οποίο υιοθετούν ορισμένους θεσμούς της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Οι Jensen κ.α. (2014) υποστηρίζουν ότι η σχέση αυταρχικών καθεστώτων με τις επενδύσεις μεταβάλλεται ανάλογα με τον αν υφίστανται πολυκομματικά κοινοβούλια. Η ύπαρξη πολυκομματικών κοινοβουλίων στα αυταρχικά καθεστώτα συμβάλλει στην καθιέρωση κανόνων εταιρικής διακυβέρνησης οι οποίοι διασφαλίζουν τις ισορροπίες ανάμεσα, από τη μία, στους εγχώριους και ξένους επενδυτές και, από την άλλη, τους ισχυρούς εσωτερικούς εταιρικούς παράγοντες (corporate insiders), όπως είναι οι μάνατζερ και οι ισχυροί μέτοχοι. Οι κανόνες αυτοί διασφαλίζουν ότι οι εσωτερικοί ισχυροί παράγοντες δεν θα καταχραστούν τη θέση τους οικειοποιούμενοι πόρους της εταιρείας εις βάρος των επενδυτών. Τα κοινοβούλια στα αυταρχικά καθεστώτα δίνουν τη δυνατότητα διαμόρφωσης εξισορροπητικών εταιρικών κανόνων γιατί επιτρέπουν την εκπροσώπηση και τη διαπραγμάτευση ανάμεσα στους δρώντες του

ιδιωτικού τομέα. Αντίθετα, η παρουσία πολυκομματικών κοινοβουλίων στα αυταρχικά καθεστώτα δεν συμβάλλει στη διασφάλιση των επενδυτών έναντι του κινδύνου δήμευσης των επιχειρήσεων από την εκτελεστική εξουσία, καθώς τα κοινοβούλια παραμένουν λιγότερο ισχυρά έναντι της αυταρχικής ηγεσίας (δικτάτορας ή κόμμα). Οι Wilson & Wright (2015) υποστηρίζουν, βασιζόμενοι σε στοιχεία για την εθνικοποίηση πετρελαϊκών εταιρειών, ότι οι ξένοι επενδυτές αντιμετωπίζουν μικρότερο κίνδυνο δήμευσης από τις κυβερνήσεις στα αυταρχικά καθεστώτα τα οποία ταυτόχρονα έχουν έναν μη προσωποκεντρικό χαρακτήρα και επιτρέπουν τη λειτουργία κοινοβουλίων. Η Bastiaens (2016) υποστηρίζει ότι οι ξένοι επενδυτές προτιμούν να επενδύουν σε αυταρχικά καθεστώτα που δεσμεύονται από διμερείς επενδυτικές συνθήκες. Τα αυταρχικά καθεστώτα αυξάνουν την αξιοπιστία τους εφόσον η συνομολόγηση στις διμερείς επενδυτικές συνθήκες είναι το αποτέλεσμα δημόσιας διαβούλευσης, η οποία με τη σειρά της καθιστά τις κυβερνήσεις υπόλογες στους πολίτες για την τήρηση των συνθηκών.

Σε ένα ενδιαφέρον άρθρο, οι Beazer & Blake (2018) υποστηρίζουν ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις προσελκύνονται από χώρες στις οποίες οι θεσμοί λειτουργούν με παρόμοιο τρόπο με τους θεσμούς στη χώρα από την οποία προέρχονται. Τα στοιχεία που εξετάζουν δείχνουν ότι οι πολυεθνικές που προέρχονται από χώρες με ανεξάρτητο δικαστικό σύστημα κατευθύνονται σε χώρες επίσης με ανεξάρτητο δικαστικό σύστημα, ενώ αντίστοιχη συμπεριφορά έχουν πολυεθνικές που προέρχονται από χώρες με δικαστικό σύστημα που στερείται ανεξαρτησίας. Αυτό οφείλεται ότι οι πολυεθνικές κατευθύνονται σε χώρες όπου μπορούν να αξιοποιήσουν τις ικανότητες που έχουν αναπτύξει στη χώρα προέλευσης: σε μια χώρα με ανεξάρτητο δικαστικό σύστημα οι πολυεθνικές καλλιεργούν υψηλού επιπέδου νομικές δεξιότητες, ενώ σε χώρες με λιγότερο αξιόπιστο δικαστικό σύστημα οι πολυεθνικές αναπτύσσουν άλλους τρόπους κατοχύρωσης των συμφερόντων τους (πολιτικές δικτυώσεις, διαφθορά κ.λπ.).

Ένα ειδικότερο θέμα σε ό,τι αφορά τη σχέση πολιτικών θεσμών/ΑΞΕ είναι ο ρόλος των ομοσπονδιακών δομών. Ο Jensen (2003, 2006) υποστήριξε ότι οι ομοσπονδιακές πολιτικές δομές είναι ελκυστικές για τους ξένους επενδυτές διότι στα ομοσπονδιακά συστήματα υπάρχουν αρνησίκυροι δρώντες (veto players) οι οποίοι έχουν την εξουσία και τα κίνητρα για να προστατεύσουν τη λειτουργία των πολυεθνικών (για παράδειγμα, φορείς όπως οι υποεθνικές πολιτικές αρχές οι οποίες έχουν συμφέρον να διατηρήσουν τα τοπικά οφέλη που απορρέουν από τη δραστηριότητα των πολυεθνικών) ενάντια στην τάση των κεντρικών κυβερνήσεων να επαναδιαπραγματεύονται τις σχέσεις τους με τις πολυεθνικές αφότου έχει λάβει χώρα η επένδυση⁴.

⁴ Οι αναλύσεις αυτές του Jensen αντλούν από τη συζήτηση περί δημοσιονομικού φεντεραλισμού (για μια επισκόπηση βλ. Oates 2005). Σημείο αναφοράς στη συζήτηση αυτή είναι οι θέσεις του Weingast (1995) ο οποίος υποστήριξε ότι ο φεντεραλισμός διαφυλάσσει την οικονομία της αγοράς μέσα από τον καταμερισμό εργασίας που συνεπάγεται ανάμεσα σε κεντρική κυβέρνηση και υποεθνικές αρχές. Οι υποεθνικές αρχές είναι υπεύθυνες για τη ρύθμιση της οικονομίας και, ταυτόχρονα, αντιμετωπίζουν δημοσιονομικούς περιορισμούς εφόσον απαγορεύεται η διάσωσή τους από την κεντρική κυβέρνηση σε περίπτωση δημοσιονομικών δυσκολιών. Ως συνέπεια των δύο αυτών στοιχείων, οι υποεθνικές αρχές ανταγωνίζονται μεταξύ τους, τυπικά μέσω της φορολογίας, προκειμένου να προσελκύσουν επενδυτές και να αυξήσουν τα εισοδήματά τους. Η κεντρική κυβέρνηση εγγυάται την κοινή αγορά

Μια όψη των πολιτικών θεσμών η οποία έχει συζητηθεί εκτενώς σε σχέση με τις ΑΞΕ είναι αυτή της πολιτικής αβεβαιότητας (κυβερνητική αστάθεια, εθνοτικές και θρησκευτικές εντάσεις κ.λπ.). Σε γενικές γραμμές, οι μελετητές βρίσκουν ότι όσο μεγαλύτερη η πολιτική αβεβαιότητα σε μια χώρα τόσο λιγότερο προσελκύει τους ξένους επενδυτές (για μια επισκόπηση της συζήτησης βλ. Erkekoglu & Kilicarslan 2016). Σε ένα πρόσφατο άρθρο, οι Canh κ.α. (2020) εξετάζουν τη σχέση των ξένων επενδύσεων με την αβεβαιότητα στην οικονομική πολιτική. Βρίσκουν ότι όσο αυξάνεται η αβεβαιότητα στην οικονομική πολιτική σε μια χώρα οι ξένες επενδύσεις μειώνονται καθώς οι επενδυτές υιοθετούν στάση αναμονής. Ταυτόχρονα, όμως, όσο μεγεθύνεται η παγκόσμια οικονομική αβεβαιότητα οι ξένες επενδύσεις σε μια χώρα αυξάνονται, καθώς με δεδομένη τη γενική αβεβαιότητα σχετικοποιείται η σημασία της αβεβαιότητας στο επίπεδο των συγκεκριμένων χωρών⁵.

Οι οικονομετρικές αναλύσεις της σχέσης των πολιτικών θεσμών με τις ΑΞΕ έχουν δεχθεί την κριτική ότι υποτιμούν τα συμφραζόμενα (context) εντός της οποίας λειτουργούν οι πολιτικοί θεσμοί (Rajunen 2008). Οι δημοκρατικοί και αυταρχικοί θεσμοί έχουν διαφορετικές επιδράσεις στις αποφάσεις των ξένων επενδυτών ανάλογα με το πώς συνδυάζονται με άλλες θεσμικές συνθήκες, όπως είναι η ρύθμιση της εργασίας, η πολιτική σταθερότητα και το δικαστικό σύστημα (Rajunen 2008). Μπορεί να υποτεθεί εύλογα ότι ο ρόλος τυπικά παρόμοιων δημοκρατικών θεσμών ποικίλει όταν μιλάμε για τόσο διαφορετικά ιστορικά, κοινωνικά και πολιτικά πλαίσια όπως αυτά της Λατινικής Αμερικής των δεκαετιών 1980-1990, οι μετασοσιαλιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης της δεκαετίας 1990 και οι Νοτιοευρωπαϊκές χώρες της χρηματοπιστωτικής κρίσης της δεκαετίας 2010, με τις έντονες διαφορές τους ως προς το μέγεθος του ΑΕΠ, τις πολιτικές παραδόσεις, τη λειτουργία της κοινωνίας πολιτών κ.λπ. Έχει, επίσης, υποστηριχθεί ότι οι οικονομετρικές αναλύσεις της σχέσης της δημοκρατίας με τις ΑΞΕ πάσχουν από μια μη-ρεαλιστική αντιμετώπιση των ξένων επενδύσεων. Η Bandelj (2002: 416) σημειώνει ότι οι αναλύσεις αυτές αντιλαμβάνονται τους ξένους επενδυτές σαν απομονωμένες μονάδες, παραγνωρίζοντας ότι τόσο οι πολυεθνικές εταιρείες όσο και τα έθνη-κράτη είναι ενταγμένες (embedded) σε πολιτικές σχέσεις, συμμαχίες και μεταναστευτικές και εμπορικές ροές. Θα μπορούσαμε να προσθέσουμε ακόμη δύο σημεία κριτικής: Πρώτον, οι οικονομετρικές αναλύσεις της σχέσης της δημοκρατίας με τις ΑΞΕ μεταχειρίζονται τους πολιτικούς θεσμούς ως απρόσωπους, ενιαίους δρώντες (για μια κριτική των θεσμικών οικονομικών στην ίδια κατεύθυνση βλ. Nee 2005). Έτσι, παραβλέπουν τα άτομα και τις ομάδες που «κατοικούν» και «διαπραγματεύονται» τους θεσμούς (δρουν ανάλογα με τους κανόνες των θεσμών, αλλά και κάνουν στρατηγική χρήση των θεσμών στο πλαίσιο της δράσης τους). Είναι δύσκολο να κατανοήσουμε την επίδραση των θεσμών στις ΑΞΕ αν δεν λάβουμε υπόψη τη δράση

αποτρέποντας τις υποεθνικές αρχές από την επιβολή εμπορικών φραγμών ενάντια στα αγαθά και υπηρεσίες των άλλων ομόσπονδων πολιτικών ενότητων.

⁵ Οι Canh κ.α. χρησιμοποιούν τον δείκτη Economic Policy Uncertainty (EPU) των Baker κ.α. (2016) ο οποίος σχηματίζεται από τρία στοιχεία: α. την κάλυψη της αβεβαιότητας σχετικά με την οικονομική πολιτική από τις εφημερίδες, β. τον αριθμό των φορολογικών προβλέψεων που λήγουν τα προσεχή χρόνια, γ. τη διαφωνία μεταξύ οικονομικών αναλυτών (economic forecasters) για το μέλλον της οικονομίας (Canh κ.α. 2020: 161).

των ατόμων και των ομάδων που δρουν στο εσωτερικό τους. Δεύτερον, οι οικονομετρικές μελέτες επικεντρώνονται στις πολυεθνικές ως βασικούς φορείς των ξένων επενδύσεων. Πρόκειται για μια εύλογη επιλογή, αν και πρέπει να σημειώσουμε ότι οι αναλύσεις αυτές παραγνωρίζουν τη σημασία άλλων διεθνών επενδυτών όπως οι ημι-κρατικές επιχειρήσεις και τα κρατικά επενδυτικά ταμεία από χώρες όπως η Κίνα, η Ρωσία και οι Αραβικές χώρες.

2.3 Κράτος και παγκοσμιοποίηση

Οι κοινωνιολόγοι δεν έχουν ασχοληθεί με το ειδικό ζήτημα της σχέσης των πολιτικών θεσμών με τους ξένους επενδυτές. Η κοινωνιολογική συζήτηση των δεκαετιών 1990-2000 έχει περιστραφεί γύρω από το γενικότερο θέμα της θέσης του κράτους στο πλαίσιο της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, η οποία, πέραν των ΑΞΕ, περιλαμβάνει το διεθνές εμπόριο και τις διεθνείς χρηματοπιστωτικές ροές. Το κύριο ερώτημα στο οποίο επικεντρώνονται οι κοινωνιολογικές αναλύσεις είναι κατά πόσο η οικονομική παγκοσμιοποίηση περιορίζει την εξουσία του εθνικού κράτους. Οι αυξανόμενες διεθνείς ροές προϊόντων και κεφαλαίων, όπως και οι θεσμικές μεταρρυθμίσεις που τις διευκολύνουν φαίνεται να απειλούν τις κρατικές εξουσίες στο πεδίο της οικονομίας. Προκύπτει, συνεπώς, ο προβληματισμός σχετικά με κατά πόσο η οικονομική παγκοσμιοποίηση σηματοδοτεί την ιστορική παρακμή του εθνικού κράτους όπως διαμορφώθηκε τους τελευταίους δύο αιώνες (για μια επισκόπηση της συζήτησης βλ. Sassen 2007).

Ορισμένοι μελετητές υποστήριξαν ότι η ισχύς του εθνικού κράτους υποχωρεί στο πλαίσιο της οικονομικής παγκοσμιοποίησης (Beck 1992, Lash & Urry 1994). Άλλοι υποστήριξαν ότι οι εξουσίες του εθνικού κράτους διατηρούνται ακριβώς διότι η οικονομική παγκοσμιοποίηση προϋποθέτει τη χρήση αυτών των εξουσιών (Evans 1997, Mann 1997, Therborn 2000). Τουλάχιστον από τον 19^ο αιώνα, τα εθνικά κράτη υποβόηθησαν τη διεθνοποίηση της οικονομίας στο βαθμό που οικοδόμησαν τους κατάλληλους οικονομικούς θεσμούς, εγγυήθηκαν τις βασικές προϋποθέσεις της ιδιωτικής οικονομικής δραστηριότητας (ειδικά μέσα από την προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας), διατήρησαν την κοινωνική τάξη και διασφάλισαν την ύπαρξη μιας εγγράμματης και υγιούς εργατικής δύναμης (Mann 1997, Evans 1997). Παρά τα κύματα απορρύθμισης και ιδιωτικοποιήσεων από τη δεκαετία του 1980 και μετά, σήμερα, τα εθνικά κράτη διατηρούν έναν ισχυρό ρόλο στην οικονομία, κάτι που φαίνεται σε δείκτες όπως η συμμετοχή του κράτους στο ΑΕΠ η οποία παραμένει σε υψηλά επίπεδα (Therborn 2000). Ακόμη και ένας υπερεθνικός οργανισμός με σχετικά υψηλό βαθμό πολιτικής ολοκλήρωσης όπως η ΕΕ, φαίνεται να εξακολουθεί να προσομοιάζει σε μια ένωση εθνικών κρατών η λειτουργία της οποίας περιστρέφεται γύρω από τα δύο ισχυρότερα κράτη, τη Γερμανία και τη Γαλλία, και τα κράτη-πελάτες τους (Mann 1997)⁶.

⁶ Ο Mann σχετικοποιεί τη φερόμενη παρακμή του εθνικού κράτους στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και από μια ακόμη οπτική γωνία, υποστηρίζοντας ότι η εξουσία του εθνικού κράτους τον 20^ο αιώνα έχει μάλλον υπερτιμηθεί καθώς η ανάπτυξή τους είχε υπάρξει άνιση στα διάφορα μέρη του κόσμου (Mann 1997, βλ. επίσης Jessop 2010).

Ορισμένοι κοινωνιολόγοι προχώρησαν περισσότερο και υποστήριξαν ότι το εθνικό κράτος όχι μόνο διατηρεί τις εξουσίες του αλλά συμβάλλει ενεργά στην οικονομική παγκοσμιοποίηση (Block & Evans 2005, Bourdieu 2000, Fligstein 2005, Pauly 2002, Sassen 2006, 2007). Η επιχειρηματολογία αυτή βασίζεται σε παλιότερες κοινωνιολογικές παραδόσεις. Σύμφωνα με τον Weber το κράτος είχε αποφασιστική συμβολή στην ανάδυση του «ορθολογικού καπιταλισμού» εγγυώμενο νομικά την προστασία της ιδιοκτησίας και την ισχύ των συμβολαίων (Block & Evans 2005). Ο Polanyi είχε επεκτείνει αυτή την ανάλυση δείχνοντας ότι το κράτος όχι μόνο διασφαλίζει τις προϋποθέσεις λειτουργίας της αγοράς, αλλά και παρέχει τις ρυθμίσεις οι οποίες αντισταθμίζουν τις επιβλαβείς συνέπειες της εμπορευματοποίησης της γης, της εργασίας και του χρήματος (Πολάνυι 2007)⁷. Σε ό,τι αφορά, τη συμβολή του κράτους στην οικονομική παγκοσμιοποίηση, η προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και των συμβολαίων εξακολουθεί να διατηρεί τη σημασία της. Επιπλέον, το κράτος ρυθμίζει τις ΑΞΕ (μέσα από πολιτικές για την ετεροδικία και τον ανταγωνισμό) και τις παγκόσμιες αγορές κεφαλαίου (μέσα από τη θεσμοθέτηση διεθνών λογιστικών προτύπων, τη ρύθμιση των διεθνών χρεογράφων κ.λπ.) (Sassen 2007: 70). Το κράτος παρέχει ειδικά κίνητρα στους ξένους επενδυτές (όπως είναι η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, η ελαστικοποίηση της περιβαλλοντικής προστασίας, η χαμηλή φορολογία κεφαλαίου κ.λπ.) προκειμένου να τους προσελκύσει· δημιουργεί νέα επενδυτικά πεδία μέσω της απορρύθμισης και της ιδιωτικοποίησης σημαντικών οικονομικών κλάδων (τράπεζες, ενέργεια, μεταφορές κ.λπ.)· συνολικά, οι εθνικές κυβερνήσεις παραμένουν οι βασικοί συνομιλητές των πολυεθνικών εταιρειών ως προς το αίτημα των τελευταίων για άνοιγμα των παγκόσμιων αγορών (Fligstein 2005).

Οι κοινωνιολόγοι εξέτασαν τη σχέση του κράτους με την οικονομική παγκοσμιοποίηση ως ένα ζήτημα υποχώρησης ή διατήρησης της κρατικής εξουσίας και υπήρξαν λιγότερο ευαίσθητοι στους *μετασχηματισμούς* που υφίσταται η κρατική εξουσία ως αποτέλεσμα της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Σχετικά λίγοι κοινωνιολόγοι προχώρησαν σε αυτή την κατεύθυνση. Η Sassen (2006, 2007), βασιζόμενη στην ιστορική διάκριση του Tilly (1990) μεταξύ εθνικού κράτους και του κράτους γενικά (Sassen 2007: 49), εξετάζει μορφές αποεθnikοποιημένης κρατικής εξουσίας, τις οποίες εντοπίζει κυρίως στα υπουργεία οικονομικών και τις κεντρικές τράπεζες. Σύμφωνα με τη Sassen, η αποεθnikοποίηση του κράτους είναι μερική αλλά έχει στρατηγικό χαρακτήρα, καθώς τα αποεθnikοποιημένα στοιχεία του κράτους «λειτουργούν ως η θεσμική στέγη για τη λειτουργία ισχυρών δυναμικών οι οποίες συγκροτούν ή είναι κριτικής σημασίας για το «παγκόσμιο κεφάλαιο»» (Sassen 2006: 223, 2007: 50). Η αποεθnikοποίηση στοιχείων του κράτους μπορεί να γίνει κατανοητή ως μια διαδικασία θεσμικής ενσωμάτωσης (*embeddedness*) του παγκόσμιου στο εθνικό. Άλλοι μελετητές εξέτασαν την ανάδυση μορφών ιδιωτικής εξουσίας στην παγκόσμια οικονομία (βλ. κυρίως Dezalay & Garth 1996, για μια επισκόπηση βλ. Sassen 2006: 242-7), σχετικά με ζητήματα όπως η διαίτησία, η διαβάθμιση των ομολόγων και η διαμόρφωση κανόνων και προτύπων συμβάσεων για συγκεκριμένους οικονομικούς κλάδους (ειδικά στις κατασκευές). Οι Djelic και Quack

⁷ Η ιδέα ότι το κράτος έχει ενεργό ρόλο στη λειτουργία της σύγχρονης οικονομίας της αγοράς ήταν ένα από τα θεμέλια της αναβίωσης της οικονομικής κοινωνιολογίας τις τελευταίες τρεις δεκαετίες (Smelser and Swedberg 2005 see also among others Bourdieu 2000, 2012, Fligstein 2005).

(2003) υποστήριξαν ότι ο διεθνικός χώρος δεν είναι ανομικός αλλά περιλαμβάνει διαδικασίες διαμόρφωσης κανόνων οι οποίες επηρεάζουν τον μετασχηματισμό των θεσμών και στο εθνικό επίπεδο. Ο Castells (2000) συνέλαβε το σύγχρονο κράτος ως ένα «δικτυακό κράτος, ένα κράτος το οποίο αποτελείται από ένα περίπλοκο πλέγμα διαμοιρασμού της εξουσίας και διαπραγμάτευσης της λήψης αποφάσεων». Το πλέγμα αυτό εμπλέκει κυβερνητικούς και μη-κυβερνητικούς πολιτικούς θεσμούς διαφορετικών επιπέδων που εκτείνονται από το διεθνές ως το τοπικό επίπεδο.

Στο ερευνητικό αυτό πρόγραμμα θα βασιστούμε ιδιαίτερα σε ένα σώμα ερευνών το οποίο, εμπνεόμενο από τον Bourdieu, προσεγγίζει κοινωνιολογικά τους υπερεθνικούς πολιτικο-διοικητικούς θεσμούς της ΕΕ (Georgakakis & Rowell 2013). Οι κοινωνιολόγοι αυτοί δεν προτείνουν κάποια καινοτόμα αντίληψη για τη φύση της υπερεθνικής πολιτικής εξουσίας, αλλά η δουλειά τους παρουσιάζει ενδιαφέρον στο βαθμό που εφαρμόζει κλασικές κοινωνιογραφικές τεχνικές σε θεσμούς που δεν είχαν εξεταστεί προηγουμένως από αυτή την άποψη. Οι μπουρντιεϊκοί κοινωνιολόγοι αντιμετωπίζουν τους κοινοτικούς θεσμούς ως «πεδίο» και θέτουν το ερώτημα κατά πόσο το γραφειοκρατικό πεδίο της ΕΕ γίνεται σταδιακά πιο αυτόνομο, με την έννοια ότι παράγει τους δικούς του τρόπους νομιμοποίησης και μορφές κεφαλαίου. Μεθοδολογικά, συνδυάζουν την κοινωνική ιστορία με τη δομική προσέγγιση η οποία βασίζεται στην ανάλυση βιογραφικών δεδομένων των πολιτικών και διοικητικών δρώντων. Τα προηγούμενα χρόνια, ορισμένοι από τους κοινωνιολόγους αυτούς επικεντρώθηκαν ειδικά στους θεσμούς οικονομικής διακυβέρνησης της ΕΕ (Lebaron 2013, Schmidt-Wellenburg 2015, Georgakakis & Lebaron 2016, Mudge & Vauchez, 2016). Θα επανέλθουμε σε ορισμένα από τα ευρήματα των ερευνών αυτών στη συνέχεια, όταν θα διατυπώσουμε υποθέσεις για το παρόν ερευνητικό πρόγραμμα.

Η κρίση του 2008 μετέβαλλε τη συζήτηση για τη σχέση του κράτους με την οικονομία. Οι εθνικές κυβερνήσεις προχώρησαν σε μια εκτεταμένη παρέμβαση στην οικονομία για τη διάσωση των τραπεζών και την αναζωογόνηση της οικονομικής δραστηριότητας. Η διαχείριση της κρίσης αναδιαμόρφωσε την πολιτική διαδικασία και τις πολιτικές κουλτούρες, ενώ σε μεγάλο βαθμό επιβεβαιώθηκε ότι το σύγχρονο κράτος εντέλει λειτουργεί ως μηχανισμός υποβοήθησης των ιδιωτικών συμφερόντων και των πολιτικών ομάδων που τα εκπροσωπούν (Afouxenidis 2015, Afouxenidis & Kourtelis 2017). Συνοπτικά μπορούμε να πούμε ότι πολλοί μελετητές θεώρησαν ότι αυτή η στάση των κυβερνήσεων επανεπιβεβαιώνει την ισχύ του εθνικού κράτους ενάντια στην ιδέα ότι τα εθνικά κράτη είχαν παρακμάσει στο πλαίσιο της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Σύμφωνα με τον Therborn (2011), η παρέμβαση των εθνικών κυβερνήσεων στην κρίση αποδεικνύει ότι τα εθνικά κράτη δεν έχουν υποχωρήσει έναντι άλλων μορφών οργάνωσης της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας, όπως είναι τα δίκτυα των παγκόσμιων πόλεων. Ο Jessor υποστήριξε ότι «η κρίση του νεοφιλελευθερισμού δείχνει ότι το εθνικό κράτος παραμένει ο αποδέκτης τελευταίας καταφυγής των αιτημάτων για επίλυση οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών προβλημάτων» (Jessor 2010: 43). Έτσι, πήρε αποστάσεις από την παλιότερη θέση του ότι στο πλαίσιο του πολύ-επίπεδου συστήματος διακυβέρνησης της ΕΕ το κράτος δεν είναι πλέον η κυρίαρχη αρχή (Jessor 2008).

2.4 Μετασχηματισμοί της κρατικής εξουσίας και φιλελευθεροποίηση των αγορών

Ένα από τα βασικά ζητήματα που θα μας απασχολήσουν σε αυτό το ερευνητικό πρόγραμμα είναι οι μεταρρυθμίσεις του δημοσίου οι οποίες έχουν ως στόχο την προώθηση ενός εξωστρεφούς μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης, βασικό στοιχείο του οποίου είναι η προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Από αυτή την άποψη, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η συζήτηση για την «ανακλιμάκωση» (rescaling) του κράτους η οποία εξετάζει τους μετασχηματισμούς της κρατικής εξουσίας που συνδέονται με τη νεοφιλελεύθερη οικονομική παγκοσμιοποίηση.

Η μαρξιστική πολιτική οικονομία και οικονομική γεωγραφία χρησιμοποίησε την έννοια της ανακλιμάκωσης του κράτους προκειμένου να διερευνήσει τους τρόπους με τους οποίους μετασχηματίστηκε το κράτος προκειμένου να διαχειριστεί την κρίση του καπιταλισμού στη δεκαετία του 1970 (Brenner 2009, Gualini 2006). Τα κράτη υιοθέτησαν νέες μορφές διακυβέρνησης οι οποίες διευκόλυναν την προώθηση νεοφιλελεύθερων πολιτικών με στόχο την αποκατάσταση της συσσώρευσης κεφαλαίου. Οι νέες μορφές διακυβέρνησης περιλάμβαναν μια ταυτόχρονη μεταφορά αρμοδιοτήτων από τις εθνικές κυβερνήσεις σε υπερεθνικούς οργανισμούς (όπως είναι η ΕΕ, η NAFTA κ.λπ.) και στις υπο-εθνικές αρχές (περιφέρειες και πόλεις), μια διαδικασία που χαρακτηρίστηκε «glocalisation» από τον Swyngedow (1997). Αυτή η «ανακλιμάκωση» των κρατικών εξουσιών παρείχε τα θεσμικά μέσα για την προώθηση πολιτικών που επικεντρώνονται στην προσφορά, όπως η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, οι ιδιωτικοποιήσεις, η συρρίκνωση του κράτους πρόνοιας κ.λπ., καθώς για την προώθηση χωρικών πολιτικών που αποσκοπούν στην τοποθέτηση των μητροπόλεων και των πόλεων-περιφερειών στα παγκόσμια και ευρωπαϊκά κυκλώματα συσσώρευσης κεφαλαίου (Brenner 2009: 128). Μέσα από την ανακλιμάκωση και τη νεοφιλελευθεροποίηση το κράτος μετασχηματίζεται από το κεϋνσιανό κράτος πρόνοιας, όπου οικονομία-κράτος-πρόνοια συντονίζονται στο εθνικό επίπεδο, στο ανταγωνιστικό κράτος, το οποίο βασίζεται σε πολυεπίπεδα δίκτυα και συνεργασίες (Brenner κ.α. 2003: 4).

Οι θεωρητικοί της πολιτικής οικονομίας της «ανακλιμάκωσης» του κράτους συνδύασαν τη μαρξιστική σχολή της Ρύθμισης με στοιχεία από τους Gramsci και Polanyi και από την διαδικασιακή (processual)/σχεσιακή κοινωνιολογία για να κατασκευάσουν ένα πρωτότυπο πλαίσιο ανάλυσης των πρόσφατων τάσεων στη σχέση κράτους και οικονομίας. Από την άποψη που μας ενδιαφέρει εδώ πρέπει να τονίσουμε τέσσερα στοιχεία της προσέγγισης αυτής: α. Αν και υιοθετεί τη μαρξιστική έμφαση στη σχέση κράτους-συσσώρευσης κεφαλαίου (Smith 2003, Brenner 2004, Peck 2002, Jessop 2008), δέχεται ότι η αιτιότητα ανάμεσα στα δύο μπορεί να είναι αμφίπλευρη. Όπως το θέτει ο Brenner, οι μετασχηματισμοί της κρατικής εξουσίας μπορούν να ιδωθούν είτε ως *explanans* είτε ως *explanandum* στη σχέση τους με τη συσσώρευση κεφαλαίου (Brenner 2009). Αντλώντας από τον Polanyi, οι Benner κ.α. (2010, 330) υποστηρίζουν ότι η νεοφιλελευθεροποίηση δεν συνεπάγεται μόνο την υποχώρηση του κράτους αλλά και μια εκτεταμένη αναδιοργάνωση των ρυθμίσεων. Από αυτή την άποψη, η πολιτική οικονομία της ανακλιμάκωσης του κράτους συγκλίνει με τους κοινωνιολόγους που υποστηρίζουν ότι το κράτος παίζει έναν ενεργό ρόλο στην οικονομική παγκοσμιοποίηση, β. Η έννοια της «ανακλιμάκωσης»

δεν αναφέρεται μόνο στην αναδιανομή των εξουσιών ανάμεσα στα διαφορετικά επίπεδα εξουσίας, αλλά και στον μετασχηματισμό των ίδιων των επιπέδων εξουσίας. Πρόκειται για μια αντι-ουσιοκρατική αντίληψη της κρατικής εξουσίας και της κρατικής εδαφικότητας (Smith 2003, Brenner κ.α. 2003, Gualini 2006: 884). Οι κρατικές κλίμακες-επίπεδα δεν είναι ποτέ πλήρως παγιωμένες. Ο Peck (2002: 339-40) σημειώνει ότι η ανακλιμάκωση δεν συνιστά απλώς μια αναδιανομή δεδομένων κοινωνικών λειτουργιών σε κάποια σταθερά χωρικά επίπεδα, αλλά μια διαδικασία διαμόρφωσης και μετασχηματισμού τόσο των κοινωνικών λειτουργιών όσο και των κλιμάκων. Από αυτή την άποψη, το ίδιο το περιεχόμενο του τι σημαίνει «υπερεθνικό», «εθνικό» και «υποεθνικό» μεταβάλλεται στο πλαίσιο της ανακλιμάκωσης. Η διαδικασία αυτή είναι ανοιχτή ως προς το τελικό της αποτέλεσμα και αναπτύσσεται μέσα από μια λογική δοκιμής και πλάνης, γ. Οι ρίζες και τα αίτια της κρατικής ανακλιμάκωσης βρίσκονται στο πεδίο της κοινωνικής εξουσίας, κυρίως στις ταξικές σχέσεις, καθώς και στις σχέσεις που βασίζονται στις υπόλοιπες μείζονες κοινωνικές διαιρέσεις, όπως είναι η φυλή, το φύλο και οι πολιτισμικές ταυτότητες (Smith 2003, Brenner 2009, Brenner et al. 2003, Peck 2002, Swyngedouw 1997). Σε αυτή την κατεύθυνση, οι νέο-γκραμισιανοί μελετούν τα κοινωνικά μέτωπα στα οποία είναι ενσωματωμένα (embedded) τα ηγεμονικά σχέδια και η κρατική ανακλιμάκωση (Gill 2001, Van Apeldoorn 2009). δ. Η πολιτική οικονομία της ανακλιμάκωσης δίνει ιδιαίτερη σημασία στις μορφές που παίρνει η κρατική ανακλιμάκωση στις διαφορετικές χώρες. Οι εμπειρίες των χωρών διαφέρουν ανάλογα με τις εθνικές και τοπικές πολιτικές κουλτούρες και παραδόσεις. Σε αυτό το πλαίσιο, η κρατική ανακλιμάκωση γίνεται κατανοητή ως μια διαδικασία που ακολουθεί διακριτά μονοπάτια εξάρτησης (path dependency). Έτσι, όταν αναφερόμαστε στο κεϋνσιανό ή μετα-κεϋνσιανό κράτος, δεν πρέπει να έχουμε κατά νου κρατικές μορφές που απαντώνται με τον ίδιο ακριβώς τρόπο στις διάφορες χώρες αλλά γενικούς τύπους που αποτυπώνουν τις τάσεις στον μετασχηματισμό της κρατικής εξουσίας (Brenner 2009, 128).

Η μαρξιστική και νέο-γκραμισιανή πολιτική οικονομία που εξετάζουμε εδώ προσεγγίζει την ανάδυση της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης ως μέρος των ευρύτερων διαδικασιών μετασχηματισμού της κρατικής εξουσίας στο πλαίσιο της οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Για παράδειγμα, ο Gill (2001) είδε την ΕΕ και την πολύ-επίπεδη πολιτική της δομή σαν περίπτωση της διεθνούς τάσης προς αυτό που αποκαλεί «νέο συνταγματισμό» (new constitutionalism). Με τον όρο αυτό, ο Gill εννοεί τον επανορισμό των πολιτικών αρχών και της λογοδοσίας ο οποίος στοχεύει να καταστήσει το κράτος πιο φιλικό προς τις κυρίαρχες δυνάμεις του σύγχρονου καπιταλισμού, όπως είναι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις, οι εταιρείες χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών και οι θεσμικοί επενδυτές. Η ΟΝΕ, με το ανεξάρτητο τραπεζικό σύστημα και τον έλεγχο επί της δημοσιονομικής πολιτικής, είναι μια χαρακτηριστική περίπτωση νέου συνταγματισμού καθώς απομονώνει την οικονομική διακυβέρνηση από τα λαϊκά αιτήματα για αναδιανεμητικές πολιτικές και σταθεροποιεί το επενδυτικό κλίμα σύμφωνα με τις ανάγκες των επιχειρήσεων και των κατόχων ιδιοκτησιών. Ο Van Apeldoorn (2009) δείχνει πώς η διακυβέρνηση της ΕΕ, μέσα από την ιστορική της εξέλιξη από τη δεκαετία του 1980, έφτασε στον συγκερασμό των στόχων της ανταγωνιστικότητας και της κοινωνικής συνοχής. Η ΕΕ προωθεί έτσι τον νεοφιλελευθερισμό μέσα από μια στρατηγική ενσωμάτωσης,

τουλάχιστον ρητορικά, σοσιαλδημοκρατικών στόχων. Από αυτή την άποψη, υποστηρίζει ο Van Apeldoorn ότι, η διακυβέρνηση της ΕΕ είναι η θεσμική έκφραση του «ενσωματωμένου (embedded) νεοφιλελευθερισμού» ως ηγεμονικού σχεδίου (Van Apeldoorn 2009: 21-22).

Ο Jessor προσεγγίζει την ΕΕ στο πλαίσιο των ευρύτερων θεωριών του για το Σουμπετεριανό ανταγωνιστικό κράτος και τη μεταδιακυβέρνηση (2008: 198-224, 2009). Υποστηρίζει ότι ενώ στα πρώτα της βήματα η ευρωπαϊκή ενοποίηση αποσκοπούσε στη δημιουργία μιας ενιαίας αγοράς η οποία θα συμπλήρωνε τις εθνικές κενύσιανές πολιτικές, υπό την αυξανόμενη επιρροή του νεοφιλελευθερισμού από τη δεκαετία του 1980, η ΕΕ εξελίχθηκε σε ένα αναδυόμενο μετα-εθνικό καθεστώς που είναι προσαρμοσμένο στην επιδίωξη της ανταγωνιστικότητας στην παγκοσμιοποιούμενη οικονομία της γνώσης (Jessor 2009: 87, Jessor 2008: 214). Η εξέλιξη αυτή πραγματοποιήθηκε μέσα από την ανακλιμάκωση των αρμοδιοτήτων οικονομικής και, εν μέρει, κοινωνικής πολιτικής προς τους ευρωπαϊκού θεσμούς. Συγκλίνοντας με τον Van Apeldoorn, ο Jessor υποστηρίζει ότι μέσα από την ιδιαίτερη ιστορική της διαδρομή η ΕΕ έφτασε να συνδέσει το Ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο με τον στόχο της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας, υιοθετώντας ένα μείγμα πολιτικών κοινωνικής πρόνοιας (welfare) και πολιτικών εμπλουτισμού της εργασίας (workfare) με τις τελευταίες να δίνουν τον τόνο (Jessor 2009, 2008). Σε ό,τι αφορά τον πολύ-επίπεδο χαρακτήρα της κοινοτικής διακυβέρνησης, ο Jessor υποστηρίζει ότι εκφράζει αυτό που αποκαλεί «μεταδιακυβέρνηση», δηλαδή τον αναστοχαστικό επανασχεδιασμό των αγορών και των οργανώσεων ως απάντηση στις αποτυχίες της διακυβέρνησης. Η μεταδιακυβέρνηση στην ΕΕ εκφράζεται στην επιτήρηση που ασκεί το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, στον συντονιστικό ρόλο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και, κυρίως, στην Μέθοδο Ανοιχτού Συντονισμού η οποία δίνει έμφαση στον εθελοντικό διαμοιρασμό των βέλτιστων πρακτικών.

Η μαρξιστική πολιτική οικονομία είχε μια πολύτιμη συμβολή στη μελέτη των πολύ-επίπεδων πολιτικών δομών μέσα από την επεξεργασία της έννοιας της κρατικής «ανακλιμάκωσης». Θα πρέπει, ωστόσο, να εγείρουμε επίσης μερικά κριτικά σημεία. Πρώτον, η σχετική βιβλιογραφία έχει κυρίως θεωρητικό χαρακτήρα και δεν παρέχει επιχειρησιακά εννοιολογικά εργαλεία για τη μελέτη των κοινοτικών πολιτικών δομών με τους διεθνείς επενδυτές. Δεύτερον, εξετάζει τη σχέση του κράτους με την οικονομία επικεντρώνοντας στον ρόλο του πρώτου στη συσσώρευση κεφαλαίου και στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης, παραβλέποντας άλλους παράγοντες που επηρεάζουν τις αποφάσεις των διαμορφωτών πολιτικής (σπουδές, επιρροές από την οικονομική ορθοδοξία, φαινόμενα «περιστρεφόμενων θυρών» ανάμεσα σε πολιτική και επιχειρήσεις κ.λπ.). Τρίτον, ενώ η μαρξιστική πολιτική οικονομία δίνει έμφαση στον ρόλο των συλλογικών δρώντων (κυρίως τις κοινωνικές τάξεις) στις διαδικασίες κρατικής ανακλιμάκωσης, προσεγγίζει τους κρατικούς θεσμούς σαν ενιαίους δρώντες παραβλέποντας τις ομάδες και τα άτομα που δρουν στο εσωτερικό τους. Αυτό το τελευταίο κριτικό σημείο έχει ιδιαίτερη σημασία για το SOCINVEST. Από τη δική μας σκοπιά, έχει ενδιαφέρον να προσεγγίσουμε την ανακλιμάκωση και γενικότερα τις μεταρρυθμίσεις του κράτους ως στρατηγικές επιλογές ατόμων και ομάδων που δραστηριοποιούνται στο πεδίο των δημόσιων πολιτικών.

3. Προς μια κοινωνιολογική σχεσιακή προσέγγιση των ΑΞΕ

Στην ενότητα αυτή θα αποσαφηνίσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά και επιλογές της προσέγγισης που υιοθετεί το SOCINVEST, ιδιαίτερα σε σχέση με τα ρεύματα σκέψης που εξετάσαμε νωρίτερα.

Όπως σημειώσαμε στην Εισαγωγή, το SOCINVEST διερευνά τη σχέση πολιτικών θεσμών και ΑΞΕ από την οπτική μιας κοινωνιολογίας των δρώντων (βλ. τη συζήτηση στην ενότητα 2.2). Έτσι, θα αντιμετωπίσουμε τους πολιτικούς θεσμούς και τις εταιρείες όχι μόνο σαν σύνολα συμβάσεων, ρόλων και κανόνων, αλλά πρωτίστως σαν σύνολα σχέσεων ανάμεσα σε ομάδες και άτομα (Nee 2005). Αυτή η προσέγγιση οδηγεί σε μια επανεξέταση των ζητημάτων που διατρέξαμε στην επισκόπηση της βιβλιογραφίας των προηγούμενων σελίδων. Οι οικονομετρικές μελέτες καταδεικνύουν ποιοι παράγοντες μπορεί να επηρεάζουν τις εισροές των ΑΞΕ, αλλά από την πλευρά μιας κοινωνιολογίας των δρώντων οι «παράγοντες» αυτοί θα πρέπει να ιδωθούν είτε σαν *συνθήκες* της πολιτικο-οικονομικής δράσης (π.χ. πολιτική κουλτούρα, μέγεθος εσωτερικής αγοράς) ή σαν *στρατηγικές επιλογές* των δρώντων, ειδικά των διαμορφωτών πολιτικής (π.χ. ευνοϊκή φορολόγηση των εταιρειών, ελαστικοποίηση της αγοράς εργασίας).

Οι οικονομετρικές μελέτες εξετάζουν την επίδραση διαφόρων παραγόντων στη δομή των κινήτρων των εταιρειών για επένδυση στο εξωτερικό. Η λανθάνουσα υπόθεση είναι ότι τα διοικητικά στελέχη των εταιρειών λειτουργούν ως ορθολογικοί δρώντες οι οποίοι συνεκτιμούν στις αποφάσεις τους τα κίνητρα που τους παρέχονται από τις διάφορες χώρες. Από μια άποψη, η υπόθεση αυτή, εφόσον επικεντρώνεται στους δρώντες, δεν είναι μακριά από τη προσέγγιση που υιοθετούμε εδώ. Θα πρέπει, ωστόσο, να σημειώσουμε μία σημαντική διαφορά: στην κοινωνιολογική μας προσέγγιση οι επιλογές των δρώντων δεν λαμβάνονται μόνο ορθολογικά, αλλά και επηρεάζονται από τα πλέγματα σχέσεων (συνεργασίες/συμμαχίες, ανταγωνισμός/εξουσία) στα οποία εντάσσονται οι δρώντες, καθώς και από τη κοινωνικο-επαγγελματική συγκρότηση των δρώντων η οποία απορρέει από τις κοινωνικο-επαγγελματικές τους διαδρομές (σπουδές, επαγγελματική προϋπηρεσία κ.λπ.).

Στο SOCINVEST συμμεριζόμαστε τη θέση των κοινωνιολόγων και μαρξιστών πολιτικών οικονομολόγων οι οποίοι υποστηρίζουν ότι το κράτος παίζει ενεργό ρόλο στην προώθηση της οικονομικής παγκοσμιοποίησης, αναπόσπαστο μέρος της οποίας είναι οι ξένες επενδύσεις. Συμμεριζόμαστε, επίσης, το ενδιαφέρον για τις διαδικασίες μετασχηματισμού της κρατικής εξουσίας που συνδέονται με την προώθηση της οικονομικής παγκοσμιοποίησης από τα κράτη. Αναμένουμε ότι φαινόμενα όπως η «από-εθνικοποίηση» τμημάτων του κράτους απαντώνται και στην ελληνική περίπτωση. Πράγματι, η συμμετοχή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της ΕΚΤ στον ορισμό της διοίκησης υπηρεσιών και φορέων όπως η Ελληνική Εταιρεία Συμμετοχών και Περιουσίας, το Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, η ΕΛΣΤΑΤ και η Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων παραπέμπει σε αυτή την κατεύθυνση. Αυτή η «από-εθνικοποίηση» ή, ακριβέστερα, «κοινοτικοποίηση» τμημάτων του κράτους, αποσκοπεί στην ενίσχυση της αξιοπιστίας των σχετικών θεσμών και στην

αποσύνδεσή τους από την εγχώρια πολιτική και κομματική αντιπαράθεση (Souliotis 2017, 2018α βλ. επίσης Souliotis & Afouxenidis 2018, Souliotis & Alexandri 2016).

Παρομοίως, η έννοια της «ανακλιμάκωσης» του κράτους είναι χρήσιμη για την κατανόηση των μεταβαλλόμενων σχέσεων ανάμεσα στις υπερεθνικές αρχές της ΕΕ και τα κράτη-μέλη, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα. Η προσέγγιση της κοινωνιολογίας των δρώντων μετατοπίζει, ωστόσο, την οπτική γωνία από την οποία θα αντιμετωπίσουμε αυτά τα ζητήματα. Πολλοί κοινωνιολόγοι αντιλαμβάνονται τα κράτη σαν ενιαίους φορείς, ενώ και οι μαρξιστές πολιτικοί οικονομολόγοι ουσιαστικά περιορίζονται σε μια θεσμική ανάλυση (Sassen 2007). Από τη δική μας πλευρά, θα εξετάσουμε τις πολιτικές ανοίγματα της οικονομίας στο διεθνές περιβάλλον, την αποεθνικοποίηση στοιχείων του κράτους και την κρατική ανακλιμάκωση σαν στρατηγικές συγκεκριμένων ατόμων και ομάδων που δρουν στο εσωτερικό ή γύρω από το κράτος. Με άλλα λόγια, μας ενδιαφέρει να αναλύσουμε τον μετασχηματισμό της κρατικής εξουσίας ως αποτέλεσμα της δράσης συγκεκριμένων κατηγοριών δρώντων. Σε αυτό το σχήμα, ο μετασχηματισμός της κρατικής εξουσίας *εξηγείται* από τα κοινωνικά χαρακτηριστικά και τις σχέσεις των διαφόρων κατηγοριών κοινωνικο-πολιτικών δρώντων. Ένα παράδειγμα παρόμοιας προσέγγισης, από το οποίο αντλεί το παρόν ερευνητικό πρόγραμμα είναι η μελέτη των Dezalay & Garth (2002) για τη μεταρρύθμιση των λατινοαμερικάνικων κρατών μέσα από τη διάδοση του κινήματος για τον νόμο και την ανάπτυξη και των νεοφιλελεύθερων πολιτικών τις δεκαετίες 1960-70-80. Οι Dezalay & Garth δείχνουν ότι αυτές οι διαδικασίες συνδέονται ιδιαίτερα με τη δράση των ειδικών, κυρίως νομικών και οικονομολόγων, οι οποίοι κινούνται ανάμεσα στο διεθνές και το εθνικό επίπεδο και ανάμεσα σε κυβερνήσεις, ιδρύματα, νομικές εταιρείες, πανεπιστήμια και δεξαμενές σκέψης.

Η προσέγγιση του SOCINVEST μπορεί να συνοψισθεί σε δύο επιχειρησιακές αρχές οι οποίες έχουν σαν σκοπό την καθοδήγηση της εμπειρικής έρευνας:

α. Η έρευνα αφορά πρώτα από όλα στη σχέση ανάμεσα στον κόσμο της πολιτικής και τον κόσμο των διεθνών επενδυτών. Κατανοώντας τη σχέση πολιτικής/ΑΞΕ ως μια σχέση ανάμεσα σε διαφορετικούς κοινωνικούς κόσμους, καταφεύγουμε στη χρήση κοινωνιολογικών εννοιών μεσαίου βεληνεκούς όπως είναι τα «πεδία» (Bourdieu 2000), οι «οικολογίες» (Abbott 2016) και τα δίκτυα (Grannovetter 1983). Από τη θεωρία των πεδίων, κρατάμε την ιδέα ότι κάθε ένας από τους κόσμους αυτούς χαρακτηρίζεται σε κάθε δεδομένη χρονική στιγμή από μια εσωτερική *δομή*, η οποία προκύπτει από την κατανομή των διαφορετικών πόρων (κοινωνικών, πολιτικών, συμβολικών, οικονομικών) ανάμεσα στα μέλη του. Έτσι, σε ό,τι αφορά στον πολιτικό κόσμο απαιτείται η μελέτη της κατανομής των διαφορετικών πόρων (αιρετές θέσεις, ειδικές γνώσεις, φήμη, διασυνδέσεις εκτός πολιτικού κόσμου κ.λπ.) ανάμεσα στις διαφορετικές κατηγορίες πολιτικών δρώντων (μέλη της κυβέρνησης, κομματικά πρόσωπα, τεχνοκράτες, αξιωματούχοι της ΕΕ κ.λπ.). Αντίστοιχα, σε ό,τι αφορά τους διεθνείς επενδυτές χρειάζεται να κατανοήσουμε την κατανομή των πόρων (οικονομικό κεφάλαιο, τεχνολογία, επωνυμία κ.λπ.) στο εσωτερικό των κλάδων από τους οποίους προέρχονται.

Η ανάλυση της δομής των κόσμων της πολιτικής και των διεθνών επενδυτών είναι η προϋπόθεση για την κατανόηση των επιμέρους σχέσεων ανάμεσα σε πολιτικούς και οικονομικούς δρώντες. Προκειμένου να εξετάσουμε τη σχέση ανάμεσα σε κάποιους συγκεκριμένους πολιτικούς δρώντες (π.χ. κάποια μέλη της εθνικής κυβέρνησης) και οικονομικούς δρώντες (κάποια πολυεθνική), θα πρέπει να έχουμε υπόψη τη θέση που καταλαμβάνει καθένας από αυτούς στον χώρο του, στο πολιτικό πεδίο και στον οικονομικό κλάδο αντίστοιχα.

Για παράδειγμα, δεν μπορούμε να κατανοήσουμε τη δράση των πολυεθνικών αν δεν λάβουμε υπόψη δομικές αλλαγές όπως η δημιουργία πανευρωπαϊκών δικτύων εταιρειών από τη δεκαετία του 1990 (Chesnais & Simonetti 2001) και η άνοδος των πολυεθνικών από αναδυόμενες οικονομίες οι οποίες επιχειρούν, με την υποστήριξη των κυβερνήσεών τους, να αποκτήσουν τεχνολογικά και διαχειριστικά στοιχεία (assets), επωνυμία, γνώση των τοπικών αγορών και κανάλια διανομής μέσα από εξαγορές και συγχωνεύσεις (Dunning & Lundan 2008). Αντίστοιχα, δεν μπορούμε να κατανοήσουμε τη δράση των πολιτικών στην Ευρώπη αν δεν λάβουμε υπόψη την κοινωνική δομή της οικονομικής διακυβέρνησης της ΕΕ. Οι Georgakakis & Lebaron (2016) υποστηρίζουν ότι η οικονομική διακυβέρνηση της ΕΕ χαρακτηρίζεται από την αντίθεση ανάμεσα στο πολιτικο-διοικητικό προσωπικό, το οποίο έχει κυρίαρχη θέση, και στους φιλελευθέρους οικονομολόγους, οι οποίοι διαθέτουν μικρότερη ισχύ. Οι δύο Γάλλοι κοινωνιολόγοι θεωρούν ότι η επιμονή της ΕΕ στις πολιτικές λιτότητας είναι το αποτέλεσμα της κυριαρχίας πολιτικών δρώντων οι οποίοι έχτισαν την καριέρα τους πάνω στις πολιτικές που ακολούθησαν και εφάρμοσαν τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (Georgakakis & Lebaron 2016). Οι Mudge & Vauchez (2016) υποστηρίζουν ότι η ΕΚΤ επενδύει διαχρονικά στο εξειδικευμένο προσωπικό και την ερευνητική δραστηριότητα (κάτι που αποκαλούν «υπερ-επιστημονικοποίηση») προκειμένου να θεμελιώσει τη γραφειοκρατική της ισχύ. Οι γενικές αυτές δομικές συνθήκες έχουν σημαντικές επιπτώσεις στα πιο ειδικά πεδία δημόσιας πολιτικής. Στην πιλοτική έρευνα που προηγήθηκε του SOCINVEST (Souliotis 2017, 2018α, 2018β), εξετάσαμε την κοινωνική δομή των πολιτικών και διαχειριστικών θεσμών που διαχειρίζονται τις στρατηγικές επενδύσεις και τις ιδιωτικοποιήσεις στην Ελλάδα. Το βασικό εύρημα της πιλοτικής αυτής έρευνας ήταν ότι το «πεδίο» των στρατηγικών επενδύσεων και των ιδιωτικοποιήσεων κυριαρχείται από μια συμμαχία ανάμεσα σε κοινοτικούς αξιωματούχους και μάνατζερ των εταιρειών που έχει συστήσει το δημόσιο για τα ζητήματα αυτά (ΤΑΙΠΕΔ, ΕΕΣΥΠ κ.λπ.). Οι κοινωνικο-επαγγελματικές πορείες αυτών των μάνατζερ περιλαμβάνουν σπουδές στο εξωτερικό και εμπειρία σε μεγάλες εγχώριες και πολυεθνικές εταιρείες και γίνονται αντιληπτοί από τους κοινοτικούς αξιωματούχους σαν πιο αξιόπιστοι συνομιλητές συγκριτικά με το παραδοσιακό εγχώριο κομματικό προσωπικό.

Ένα ειδικό ζήτημα στη μελέτη της σχέσης του πολιτικού κόσμου με τις πολυεθνικές είναι ο τρόπος με τον οποίο συνδέονται οι δύο χώροι. Στην κοινωνιολογική θεωρία υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις ως προς το πώς διασυνδέονται οι κοινωνικοί μικρόκοσμοι. Στον Bourdieu (2000), τα πεδία συντονίζονται δομικά, εφόσον χαρακτηρίζονται από ομόλογες εσωτερικές δομές, δηλαδή από δομές που είναι οργανωμένες γύρω από τις ίδιες αντιθέσεις (π.χ. φημισμένοι/άσημοι, καταξιωμένοι/πρωτοπορία κ.λπ.). Ο Elias (1991) δίνει ιδιαίτερη σημασία στις

αλληλεξαρτήσεις που συνδέουν τους διαφορετικούς κοινωνικούς σχηματισμούς. Ο Abbott (2016) προτείνει την έννοια των «διαρθρώσεων» (hinges) προκειμένου να ορίσει τα θέματα κοινού ενδιαφέροντος στη βάση των οποίων διασυνδέονται οι «οικολογίες». Στη θεωρία των δικτύων το ερώτημα περιστρέφεται γύρω από τη σημασία των ισχυρών και των αδύναμων δεσμών (Granovetter 1983). Στο SOCINVEST θα κρατήσουμε για την ώρα το ερώτημα αυτό ανοιχτό. Δεν θα προδικάσουμε θεωρητικά τον τρόπο διασύνδεσης των πολιτικών με τις πολυεθνικές, καθώς πρόκειται για ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα στα οποία αναμένουμε ότι θα ρίξει φως η θεωρητικά πληροφορημένη εμπειρική έρευνα του SOCINVEST.

β. Η υλοποίηση των συγκεκριμένων επενδυτικών σχεδίων δεν εξαρτάται μόνο από τις γενικές δομικές συνθήκες, αλλά και από τη διάδραση των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δρώντων. Στο SOCINVEST θα επιχειρήσουμε έναν συνδυασμό δομικής και διαδικασιακής (processual) προσέγγισης. Όπως εξηγήσαμε στο προηγούμενο σημείο, ένα σημαντικό μέρος της ανάλυσης θα είναι η διερεύνηση των δομών του πολιτικού και εταιρικού κόσμου. Οι δομές αυτές προσδιορίζουν σε κάθε στιγμή τους περιορισμούς και τους πόρους που έχουν στη διάθεσή τους οι πολιτικοί και οικονομικοί δρώντες. Η δομική ανάλυση θα συνδυαστεί με την ανάλυση του τρόπου με τον οποίο οι δρώντες κάνουν χρήση των πόρων που διαθέτουν στο πλαίσιο συγκεκριμένων δράσεων. Έτσι, θα εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο πολιτικοί και τα στελέχη των εταιρειών χρησιμοποιούν θεσμικούς πόρους, φήμη, κοινωνικά δίκτυα κ.λπ. στη μεταξύ τους διάδραση προκειμένου να προωθήσουν συγκεκριμένα επενδυτικά σχέδια. Ο συνδυασμός δομικής και διαδικασιακής προσέγγισης μας επιτρέπει να εξετάσουμε τις επενδύσεις αποφεύγοντας τον αναγωγισμό μιας στενά δομικής προσέγγισης (σύμφωνα με την οποία, π.χ. μια επένδυση όπως της COSCO στο λιμάνι του Πειραιά θα ήταν μόνο μια αντανάκλαση της θέσης της εταιρείας στο σύστημα διανομής των κινεζικών προϊόντων). Ταυτόχρονα, μας επιτρέπει να αποφύγουμε μια ερμηνεία των επενδύσεων ως απλό αποτέλεσμα των χειρισμών των πολιτικών και οικονομικών δρώντων (σύμφωνα με την οποία, π.χ. η επένδυση της COSCO θα έπρεπε να αποδοθεί μόνο στον τρόπο με τον οποίο έγινε η προσέγγιση ανάμεσα στην ελληνική κυβέρνηση και την κινεζική εταιρεία).

Εκτός από τις διαδράσεις πολιτικών και εταιρικών στελεχών, θα έχουμε την ευκαιρία να εξετάσουμε τις διαδράσεις αυτών των δύο κατηγοριών δρώντων με άλλους δρώντες που έχουν άμεση ή έμμεση ανάμειξη στη ρύθμιση και υλοποίηση των επενδυτικών σχεδίων. Ένα σημείο ιδιαίτερου ενδιαφέροντος στη μελέτη των ΑΞΕ είναι ότι εμπλέκουν δρώντες από διαφορετικά επίπεδα όπως είναι οι διεθνείς και υπερεθνικοί οργανισμοί (Γενική Διεύθυνση Ανταγωνισμού της ΕΕ, ΔΝΤ), οι εγχώριοι ρυθμιστικοί φορείς (ελληνική Επιτροπή Ανταγωνισμού), άλλοι δρώντες της αγοράς (αναλυτές, σύμβουλοι, ασφαλιστές), οι τοπικές αρχές (περιφέρειες, δήμοι) και τα τοπικά κοινωνικά κινήματα.

4. Βασικές μεθοδολογικές επιλογές

Αν και από θεωρητική άποψη το SOCINVEST έχει διεπιστημονικές αναφορές, η μεθοδολογική του προσέγγιση παραμένει στα όρια της κοινωνιολογίας. Στο επίκεντρο της ανάλυσης θα είναι οι διαφορετικές κατηγορίες δρώντων (πολιτικοί,

μάντζερ, επενδυτές κ.λπ.) και ο τρόπος με τον οποίο οι δρώντες αυτοί «κατοικούν» και χρησιμοποιούν στρατηγικά τους θεσμούς. Βασικό στοιχείο της έρευνας θα είναι η εξέταση των διαδρομών, πόρων και στρατηγικών σε επίπεδο ατόμων, από το οποίο στη συνέχεια θα προχωρούμε στην ανασύσταση δικτύων, ομάδων και τυπολογιών δρώντων. Θα συνδυάσουμε ποσοτικές και ποιοτικές τεχνικές συλλογής δεδομένων. Με βάση τις ποσοτικές τεχνικές θα αναλύσουμε τις δομές των διαφορετικών κοινωνικών χώρων (κυρίως των πολιτικών και των επενδυτών). Με βάση τις ποιοτικές τεχνικές θα αναλύσουμε τη δυναμική που αναπτύσσεται μέσα από τις διαδράσεις μεταξύ των δρώντων, στο πλαίσιο των οποίων οι δρώντες κάνουν χρήση των (άνισων) πόρων που συνδέονται με τη θέση τους στις κοινωνικές δομές.

Στη συνέχεια παρουσιάζουμε ξεχωριστά τις βασικές επιλογές του προγράμματος σχετικά με τις ποσοτικές και ποιοτικές τεχνικές που θα χρησιμοποιήσουμε.

4.1 Ποσοτική ανάλυση: πληθυσμός, πηγές, μεταβλητές

Εισαγωγή: Η ποσοτική ανάλυση που περιλαμβάνεται στο ΠΕ4 αφορά στο πολιτικό και τεχνοκρατικό προσωπικό των θεσμών οι οποίοι σχετίζονται με την προσέλκυση και τη διαχείριση των ΑΞΕ στην Ελλάδα. Η βασική ιδέα είναι ότι το σύνολο των ατόμων αυτών μπορεί να ιδωθεί ως ένας σχετικά οριοθετημένος κοινωνικο-πολιτικός χώρος ο οποίος συγκροτείται γύρω από το αντικείμενο των ΑΞΕ και αποτελεί μέρος του ευρύτερου πεδίου της οικονομικής διακυβέρνησης. Στο εσωτερικό του χώρου τα άτομα, με βάση τα κοινωνικο-επαγγελματικά τους χαρακτηριστικά, καταλαμβάνουν διαφορετικές θέσεις, δημιουργούν συμμαχίες και αντιπαραθέσεις και διαμορφώνουν έναν συνολικό συσχετισμό ισχύος. Πρόκειται για μια κοινωνιολογική ανάλυση της πολιτικής των ΑΞΕ με αφετηρία τα κοινωνικο-επαγγελματικά χαρακτηριστικά των εμπλεκόμενων ατόμων.

Στη συνέχεια παρουσιάζουμε τον πληθυσμό που θα μελετηθεί, τις πηγές από όπου θα αντληθούν τα δεδομένα και, τέλος, τις μεταβλητές που θα περιέχουν οι βάσεις δεδομένων⁸. Οι επιλογές που παρουσιάζουμε εδώ βασίζονται σε προηγούμενη πιλοτική έρευνα⁹ (Souliotis 2017, 2018α, βλ. και παραρτήματα), η οποία, όπως είχε σημειωθεί στην ερευνητική πρόταση του SOCINVEST, χρησιμοποιήθηκε για την προπαρασκευή του ΠΕ3.

Πληθυσμός: Προκειμένου να εξετάσουμε τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του κοινωνικο-πολιτικού χώρου των ΑΞΕ θα κατασκευάσουμε δύο βάσεις δεδομένων. Η μία βάση θα περιλαμβάνει δρώντες που έχουν αρμοδιότητα ή επιδιώκουν να επηρεάσουν τις διαδικασίες *λήψης απόφασης* (ΒΔ1). Η δεύτερη θα περιλαμβάνει

⁸ Οι βάσεις δεδομένων θα αναλυθούν με τη βοήθεια της Ανάλυσης Πολλαπλών Αντιστοιχιών η οποία είναι συμβατή με τη μπουρντιεϊκή θεωρία του πεδίου στην οποία βασίζεται εν μέρει το SOCINVEST. Στα χαρακτηριστικά (πλεονεκτήματα και περιορισμοί) της τεχνικής αυτής θα επανέλθουμε με λεπτομέρεια στο πλαίσιο του ΠΕ4.

⁹ Η πιλοτική έρευνα διεξήχθη στο πλαίσιο μη-χρηματοδοτούμενου ερευνητικού προγράμματος με τίτλο ««Κοινωνιολογία των στρατηγικών επενδύσεων και των ιδιωτικοποιήσεων στην Ελλάδα», ανάθεση-έγκριση: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (απόφαση έγκρισης του προγράμματος στην υπ. αριθμ. 259α/12-3-2018 συνεδρίαση του ΔΣ του ΕΚΚΕ).

δρώντες από το επίπεδο της εφαρμογής των πολιτικών διαχείρισης της δημόσιας περιουσίας (ΒΔ2). Σε αμφότερες βάσεις το κριτήριο επιλογής των ατόμων είναι η θέση που καταλαμβάνουν στο θεσμικό σύστημα.

Η αρμοδιότητα για τις πολιτικές προσέλκυσης ΑΞΕ ανήκει κατεξοχήν στη γενική γραμματεία Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών και στον ειδικό φορέα που εποπτεύει, το Enterprise Greece. Ταυτόχρονα, όμως, η προσέλκυση και υλοποίηση των ΑΞΕ έχει έμμεση αλλά ισχυρή σχέση με άλλους τομείς δημόσιας πολιτικής, όπως είναι οι στρατηγικές επενδύσεις, οι ιδιωτικοποιήσεις και η διαχείριση της δημόσιας περιουσίας. Αυτοί οι τομείς δημόσιας πολιτικής δεν αφορούν μόνο ξένους αλλά και εγχώριους επενδυτές, όπως επίσης όχι μόνο ΑΞΕ αλλά και ξένες επενδύσεις χαρτοφυλακίου. Αποτελούν, ωστόσο, βασικούς μοχλούς για την προσέλκυση ΑΞΕ είτε διότι μεταβάλλουν τους όρους υλοποίησης των επενδύσεων (νομικό πλαίσιο για τις στρατηγικές επενδύσεις), είτε διότι παρέχουν επενδυτικές ευκαιρίες σε συγκεκριμένα περιουσιακά στοιχεία (ιδιωτικοποιήσεις, διαχείριση δημόσιας περιουσίας). Για αυτούς τους λόγους, οι βάσεις δεδομένων που θα κατασκευάσουμε θα περιέχουν πολιτικά και τεχνοκρατικά στελέχη και από αυτούς τους τρεις τομείς δημόσιας πολιτικής.

Η ΒΔ1 περιλαμβάνει, καταρχάς, κυβερνητικά στελέχη. Εκτός του γενικού γραμματέα Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων του υπουργείου Εξωτερικών, συμπεριλαμβάνουμε τον πρωθυπουργό και την ηγεσία των υπουργείων Οικονομικών και Οικονομίας και Ανάπτυξης (υπουργοί, υφυπουργοί, αναπληρωτές υπουργοί, γενικός γραμματέας δημόσιας περιουσίας, γενικός γραμματέας Στρατηγικών και Ιδιωτικών Επενδύσεων). Επίσης, περιλαμβάνουμε τους υπουργούς που συμμετέχουν στην Διυπουργική Επιτροπή Αναδιάρθρωσεων και Αποκρατικοποιήσεων (ΔΕΑΑ), οι οποίοι, εκτός του υπουργού Οικονομίας και Ανάπτυξης, είναι οι υπουργοί Περιβάλλοντος και Ενέργειας και Υποδομών και Μεταφορών. Στη ΒΔ1 εντάσσουμε, ακόμη, τα μέλη του Κεντρικού Συμβουλίου Διοίκησης για την Αξιοποίηση της Δημόσιας Περιουσίας (ΚΣΔΑΔΠ), το οποίο περιλαμβάνει γενικούς γραμματείς με σχετικές αρμοδιότητες από τα υπουργεία Ανάπτυξης, Περιβάλλοντος, Πολιτισμού και Υποδομών. Τέλος, σε ό,τι αφορά στα κυβερνητικά στελέχη εντάσσουμε ακόμη δύο μέλη της κυβέρνησης τα οποία έχουν ειδική επιρροή στα θέματα επενδύσεων, έναν εκ των δύο υφυπουργών Παρά τω Πρωθυπουργώ και τον υπουργό Ψηφιακής Πολιτικής, Τηλεπικοινωνιών και Ενημέρωσης¹⁰.

Οι ΑΞΕ, η διαχείριση της δημόσιας περιουσίας και οι ιδιωτικοποιήσεις αγγίζουν τις τοπικές κοινωνίες και, τυπικά, οι θέσεις των περιφερειακών και δημοτικών αρχών λαμβάνονται υπόψη στους σχετικούς σχεδιασμούς. Για προφανείς λόγους, δεν μπορούμε να εντάξουμε στη βάση δεδομένων το σύνολο των περιφερειακών και δημοτικών αρχών της χώρας. Ενδεικτικά, περιλαμβάνουμε την Περιφέρεια Αττικής

¹⁰ Ο ένας εκ των δύο υφυπουργών Παρά τω Πρωθυπουργώ (Άκης Σκέρτσος), ως στενός συνεργάτης που πρωθυπουργού, έχει άμεση εποπτεία των κυβερνητικών πρωτοβουλιών για την ενθάρρυνση των επενδύσεων στη χώρα. Ο υπουργός Ψηφιακής Πολιτικής, Τηλεπικοινωνιών και Ενημέρωσης διαχειρίζεται το πλαίσιο για σημαντικές ξένες επενδύσεις στην ψηφιακή οικονομία (π.χ. μετάβαση στα δίκτυα 5G).

(περιφερειάρχης, αντιπεριφερειάρχης Έργων και Υποδομών, επικεφαλής της Διεύθυνσης Αναπτυξιακού Προγραμματισμού).

Οι θεσμοί της ΕΕ ασκούν επιρροή στις πολιτικές για τις ΑΞΕ, τη δημόσια περιουσία και τις ιδιωτικοποιήσεις. Η Γενική Διεύθυνση Ανταγωνισμού, μαζί με τις εθνικές αρχές ανταγωνισμού, επιβάλλει την εφαρμογή των κοινοτικών κανόνων του ανταγωνισμού. Στο πλαίσιο των προγραμμάτων στήριξης της ελληνικής οικονομίας της προηγούμενης δεκαετίας η επιρροή της ΕΕ στις προαναφερόμενες πολιτικές αυξήθηκε. Ένας από τους βασικούς διακηρυγμένους στόχους των προγραμμάτων στήριξης ήταν η ενίσχυση της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας, μέρος της οποίας είναι και η προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Οι ιδιωτικοποιήσεις αποτέλεσαν ένα από τα βασικότερα αντικείμενα διαπραγμάτευσης ανάμεσα στην ελληνική κυβέρνηση και τους δανειστές. Το σχετικό θεσμικό σύστημα που οικοδομήθηκε την ίδια περίοδο ελέγχεται εν μέρει από κοινοτικούς θεσμούς (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ΕΚΤ, Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Στήριξης) οι οποίοι συμμετέχουν στον ορισμό της διοίκησης της Ελληνικής Εταιρείας Συμμετοχών και Περιουσίας (ΕΕΣΥΠ), του Ταμείου Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου (ΤΑΙΠΕΔ) και του Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΤΧΣ). Για τους λόγους αυτούς, περιλαμβάνουμε στη ΒΔ1 την ηγεσία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (πρόεδρος, αντιπρόεδρος) και των Γενικών Διευθύνσεων Ανταγωνισμού και Οικονομικών και Χρηματοδοτικών Υποθέσεων και τη διεύθυνση του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας (managing director, general counsel).

Πέραν των πολιτικών προσώπων, η ΒΔ1 περιλαμβάνει τη διοίκηση των ειδικών φορέων που διαχειρίζονται τις ΑΞΕ, τη δημόσια περιουσία και τις ιδιωτικοποιήσεις. Τους φορείς αυτούς εποπτεύουν το υπουργείο Οικονομικών και το υπουργείο Οικονομίας και Ανάπτυξης. Η ΒΔ1 περιλαμβάνει το Διοικητικό Συμβούλιο του Enterprise Greece, το Διοικητικό και το Εποπτικό Συμβούλιο της ΕΕΣΥΠ, το Διοικητικό Συμβούλιο και τους παρατηρητές του ΤΑΙΠΕΔ, το Διοικητικό Συμβούλιο της Εταιρείας Ακινήτων Δημοσίου (ΕΤΑΔ), το Διοικητικό Συμβούλιο της Ελληνικό ΑΕ και την Εκτελεστική Επιτροπή και το Γενικό Συμβούλιο του ΤΧΣ.

Από την πλευρά του δημοσίου τομέα, η βάση δεδομένων περιλαμβάνει την Επιτροπή Ανταγωνισμού (πρόεδρος, αντιπρόεδρος, εισηγητές), η οποία ασκεί γενική εποπτεία στις αγορές, καθώς και τον διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος, η οποία εποπτεύει το τραπεζικό σύστημα και συμμετέχει στον ορισμό της διοίκησης του ΤΧΣ, ενώ ταυτόχρονα ασκεί γενική επιρροή στην αναπτυξιακή πολιτική της χώρας.

Στο δείγμα περιλαμβάνουμε, επιπλέον, εκπροσώπους φορέων και ενώσεων που επιδιώκουν να ασκούν επιρροή στο ζήτημα των ΑΞΕ. Έτσι, η ΒΔ1 περιλαμβάνει εκπροσώπους από ομάδες συμφερόντων, κινημάτων και επιστημονικών φορέων. Σε ό,τι αφορά τις ομάδες συμφερόντων, πρόκειται για τους προέδρους του Συνδέσμου Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (ΣΕΒ), του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος (ΤΕΕ), του Οικονομικού Επιμελητηρίου Ελλάδος (ΟΕΕ) και της Κεντρικής Ένωσης Επιμελητηρίων Ελλάδος (ΚΕΕΕ), της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδος (ΓΣΕΕ), του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ), της Ομοσπονδίας Μεσιτών Αστικών Συμβάσεων Ελλάδος και της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Ιδιοκτητών

Ακινήτων¹¹. Από πλευράς άλλων δημόσιων φορέων, περιλαμβάνουμε τον πρόεδρο του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού (ΕΟΤ). Ως προς τα κινήματα, περιλαμβάνουμε πρόσωπα που σχετίζονται με τα επενδυτικά σχέδια που θα μελετηθούν στο ΠΕ4: μέλη της Πρωτοβουλίας Πολιτών για την Κατάργηση του ΤΑΙΠΕΔ, της Επιτροπής Αγώνα για το Μητροπολιτικό Πάρκο Ελληνικού, της Αγωνιστικής Πρωτοβουλίας Πειραιά και τον πρόεδρο του Εργατοϋπαλληλικού Κέντρου Πειραιά. Τέλος, η ΒΔ1 περιλαμβάνει τον πρόεδρο και τον γενικό διευθυντή του ΙΟΒΕ και τον πρόεδρο του ΔΣ και επιστημονικό διευθυντή του ΚΕΠΕ¹².

Η ΒΔ2 επικεντρώνεται στα κοινωνικο-επαγγελματικά στοιχεία των στελεχών τα οποία εργάζονται στους φορείς που έχουν ως αρμοδιότητα την προσέλκυση των ΑΞΕ (Enterprise Greece) και τη διαχείριση της δημόσιας περιουσίας (ΕΕΣΥΠ, ΤΑΙΠΕΔ, ΕΤΑΔ, Ελληνικό ΑΕ, ΤΧΣ). Πρόκειται για τα μέλη διοικήσεων, τους μάντζερ και τους εμπειρογνώμονες των φορέων αυτών, ενώ από τη βάση δεδομένων θα αποκλειστεί το διοικητικό και τεχνικό προσωπικό και οι ασκούμενοι. Με την επιλογή αυτή εστιάζουμε στα στελέχη που παρέχουν ειδική γνώση στους φορείς (εμπειρογνώμονες) και στα στελέχη που έχουν τον κεντρικό ρόλο στη διαχείριση των επενδυτικών σχεδίων και των δημόσιων περιουσιακών στοιχείων μέσα από τον συντονισμό του υπόλοιπου επιστημονικού προσωπικού, την προετοιμασία των διαδικασιών (π.χ. προκήρυξη διαγωνισμού) και την επαφή με τους επενδυτές (project managers).

Ο πίνακας που ακολουθεί παρουσιάζει το συνολικό προσωπικό των φορέων το 2017, όταν πραγματοποιήθηκε η πιλοτική έρευνα.

Πίνακας 1. Συνολικό προσωπικό των φορέων διαχείρισης των ΑΞΕ και της δημόσιας περιουσίας στελεχών (μάντζερ και εμπειρογνώμονες) και δείγμα της πιλοτικής έρευνας

Φορέας	Συνολικό προσωπικό*
Enterprise Greece	69
ΕΕΣΥΠ	25
Ελληνικό ΑΕ	15
ΤΧΣ	44
ΤΑΙΠΕΔ	54
ΕΤΑΔ**	178

* Ο αριθμός σε αυτή τη στήλη αναφέρεται στο σύνολο του προσωπικού του κάθε φορέα, συμπεριλαμβανομένου του διοικητικού και τεχνικού προσωπικού, στο δεύτερο εξάμηνο του 2017 (με την εξαίρεση της ΕΕΣΥΠ όπου ο αριθμός αναφέρεται στον Ιούλιο του 2017). Η πληροφορία για το συνολικό προσωπικό των φορέων προέρχεται από τους απολογισμούς που δημοσιεύουν οι φορείς (ΕΕΣΥΠ, ΤΧΣ, ΤΑΙΠΕΔ, ΕΤΑΔ, Enterprise Greece), με εξαίρεση την Ελληνικό ΑΕ για την οποία η πληροφορία προέρχεται από συνέντευξη με στέλεχος του φορέα.

** Η ΕΤΑΔ είναι μια ιδιαίτερη περίπτωση καθώς διαχειρίζεται άμεσα έναν μεγάλο αριθμό δημόσιων ακινήτων σε όλη τη χώρα. Για το λόγο αυτό απασχολεί έναν μεγάλο αριθμό διοικητικού και τεχνικού

¹¹ Η Enterprise Greece αναφέρει στην ιστοσελίδα της ως «εταίρους» σε πανελλαδικό επίπεδο τον ΣΕΒ, τον ΕΟΤ, τη ΓΣΕΕ, τον ΣΕΤΕ, την Ομοσπονδία Μεσιτών Αστικών Συμβάσεων Ελλάδος, τον Σύλλογο Μεσιτών Αστικών Συμβάσεων Αθηνών και την Πανελλήνια Ομοσπονδία Ιδιοκτητών Ακινήτων. Η αναγνώριση των φορέων αυτών ως βασικών συνομιλητών από τον φορέα που ασχολείται κατεξοχήν με την προσέλκυση ΑΞΕ στην Ελλάδα αποτέλεσε ένα επιπλέον κριτήριο για τη συμπερίληψή τους στη ΒΔ1.

¹² Η λίστα των ιδιοτήτων των προσώπων που θα περιληφθούν στη ΒΔ1 παρατίθεται στα Παραρτήματα.

προσωπικού (γραμματείς, συντηρητές κ.λπ.). Ο πίνακας αναφέρει τον αριθμό των απασχολούμενων στα κεντρικά γραφεία της Αθήνας, ενώ τα υποκαταστήματα απασχολούν ακόμη 316 εργαζόμενους.

Πηγές: Το υλικό στο οποίο θα στηριχθούν οι δύο βάσεις δεδομένων είναι δημοσιευμένα βιογραφικά. Θα γίνει προσπάθεια να χρησιμοποιηθούν βιογραφικά που έχουν συνταχθεί από τα ίδια τα άτομα. Σε ό,τι αφορά στη ΒΔ1 τα βιογραφικά θα αντληθούν από τις επίσημες ιστοσελίδες της ελληνικής κυβέρνησης, των ειδικών φορέων και της ΕΕ, προσωπικές ιστοσελίδες των πολιτικών προσώπων και τις οικονομικές εκθέσεις και τους απολογισμούς των ειδικών φορέων. Μια ακόμη βασική πηγή βιογραφικών θα είναι το επαγγελματικό μέσο κοινωνικής δικτύωσης LinkedIn. Το LinkedIn παρέχει βασικά βιογραφικά στοιχεία επαγγελματιών και επιτρέπει την ανασύσταση των σταδιοδρομιών των ατόμων τουλάχιστον στις γενικές τους γραμμές¹³. Τα βιογραφικά που αναρτούν οι επαγγελματίες είναι συνήθως σχετικά σύντομα και περιλαμβάνουν πληροφορίες για τις σπουδές τους, τις θέσεις εργασίας που έχουν καταλάβει κατά τη διάρκεια της ζωής τους καθώς και άλλες συμπληρωματικές πληροφορίες (γλώσσες, πιστοποιητικά κατάρτισης, εθελοντική δράση κ.λπ.). Ενίοτε τα βιογραφικά συνοδεύονται από μια αυτοπεριγραφή μίας-δύο παραγράφων η οποία τονίζει τις ικανότητες και το επαγγελματικό προφίλ του ατόμου.

Μια πηγή όπως το LinkedIn είναι πολύτιμη, αλλά θα πρέπει να τη χρησιμοποιούμε για ερευνητικούς σκοπούς με προσοχή. Οι πληροφορίες που παραθέτουν με ικανοποιητική συνέπεια οι χρήστες του μέσου αυτού είναι αυτές που αφορούν στις σπουδές και τις θέσεις εργασίας, ενώ οι υπόλοιπες ποικίλουν από βιογραφικό σε βιογραφικό και δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την κατασκευή αντίστοιχων μεταβλητών. Πληροφορίες που ενδιαφέρουν τους κοινωνιολόγους, όπως αυτές που σχετίζονται με την κοινωνική καταγωγή, δεν παρατίθεται. Επίσης, θα πρέπει να λάβουμε γενικότερα υπόψη ότι η δημοσίευση ενός βιογραφικού σε ένα επαγγελματικό μέσο κοινωνικής δικτύωσης υπακούει στις επαγγελματικές στρατηγικές αυτοπαρουσίασης και είναι αναμενόμενο να παραλείπει πληροφορίες που δεν είναι συμβατές με ένα «καλό» επαγγελματικό προφίλ, όπως θέσεις εργασίας χαμηλού κύρους, η σχέση με κάποιο κόμμα ή η συνδικαλιστική δραστηριότητα. Με τις στρατηγικές της αυτοπαρουσίασης σχετίζεται το εξίσου σημαντικό ζήτημα της περιγραφής της θέσης εργασίας. Από αυτή την άποψη, είναι αναμενόμενο οι χρήστες του LinkedIn να τείνουν να περιγράφουν τη θέση τους με βάση την εταιρική ορολογία με τρόπο που την υπερτιμά. Τέλος, μπορεί κανείς εύλογα να περιμένει ότι ένα τέτοιο μέσο επαγγελματικής κοινωνικής δικτύωσης χρησιμοποιείται λιγότερο από επαγγελματίες με χαμηλά προσόντα ή κοντά στο τέλος της καριέρας τους και περισσότερο από επαγγελματίες που αποσκοπούν σε μια μεγαλύτερη κινητικότητα και μια δυναμική διαδρομή στην αγορά εργασίας.

Μεταβλητές: Η ΒΔ1 θα περιέχει 18 μεταβλητές (βλ. πίνακα 2). Εννέα από τις μεταβλητές αφορούν στις καριέρες των ατόμων. Δύο μεταβλητές επικεντρώνονται στην εργασία στον ιδιωτικό τομέα, διακρίνοντας ανάμεσα στην εργασία σε μεγάλες εταιρείες, πολυεθνικές ή εγχώριες, και στην εργασία σε μικρότερες εταιρείες ή ως αυτοαπασχολούμενος. Τρεις μεταβλητές αφορούν στην απασχόληση στον δημόσιο

¹³ Για μια ακόμη μελέτη που βασίζεται σε υλικό από το LinkedIn, βλ. Seabrooke και Nilsson 2015.

τομέα: μία αφορά την κατάληψη υψηλών θέσεων στην δημόσια διοίκηση (γενικοί και ειδικοί γραμματείς, διευθυντές υπηρεσιών και τμημάτων), μία τη συμμετοχή στη διοίκηση δημοσίων οργανισμών και εταιρειών και μία την απλή δημοσιοϋπαλληλία. Μία μεταβλητή καταγράφει την εμπειρία σε ανεξάρτητες ρυθμιστικές αρχές και φορείς ειδικού σκοπού (συνήθως ΑΕ με μόνο μέτοχο το δημόσιο). Μια μεταβλητή αποτυπώνει προϋπηρεσία ως σύμβουλος μέλους της κυβέρνησης και μία μεταβλητή αφορά στην απασχόληση σε θέση μέλους ΔΕΠ σε Ίδρυμα Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης και Ερευνητή σε ερευνητικά κέντρα. Τέλος, μια μεταβλητή καταγράφει θέσεις στην ΕΕ ή σε διεθνείς οργανισμούς.

Τρεις μεταβλητές αφορούν την εκπαίδευση. Μια μεταβλητή αποτυπώνει τον ανώτερο τίτλο σπουδών, μία το αντικείμενο των σπουδών του ανώτερου τίτλου σπουδών¹⁴ και μία το κατά πόσο το άτομο έχει πραγματοποιήσει σπουδές εκτός Ελλάδας (ή σε άλλη χώρα από τη χώρα καταγωγής στις περιπτώσεις των ατόμων που δεν είναι Έλληνες). Δύο μεταβλητές αφορούν την πολιτική και κοινωνική δραστηριότητα. Μια μεταβλητή καταγράφει το κατά πόσο το άτομο έχει καταλάβει θέση αιρετού στην κεντρική ή τοπική πολιτική σκηνή ή θέση σε κομματικά όργανα. Μία μεταβλητή αφορά τη συμμετοχή σε όργανα διοίκησης συνδικαλιστικών οργάνων ή σε τοπικές ή άλλες συλλογικότητες. Μία μεταβλητή καταγράφει την εθνικότητα. Τέλος, τρεις ακόμη μεταβλητές περιλαμβάνουν το φύλο, την ηλικία και τη θέση που καταλάμβανε το άτομο τη στιγμή της έρευνας. Η τελευταία αυτή μεταβλητή παίρνει επτά τιμές: κεντρική κυβέρνηση (υπουργός, αναπληρωτής υπουργός, υφυπουργός, γενικός γραμματέας), Περιφέρεια (περιφέρεια, αντιπεριφερειάρχης), φορείς ειδικού σκοπού (φορείς ιδιωτικοποιήσεων και διαχείρισης δημόσιας περιουσίας, ανεξάρτητες αρχές, διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος), ομάδες πίεσης (ΣΕΒ, ΚΕΕΕ, ΤΕΕ, ΟΕΕ), ερευνητικά κέντρα (ΙΟΒΕ, ΚΕΠΕ), κοινοτικοί αξιωματούχοι, κοινωνικά κινήματα.

Η ΒΔ2 θα περιέχει 18 μεταβλητές (βλ. πίνακα 3). Οι μεταβλητές αυτές είναι παρόμοιες με αυτές της ΒΔ1, αν και γίνονται οι απαραίτητες τροποποιήσεις ώστε να ταιριάζουν με τα πρότυπα καριέρας ενός πληθυσμού που αποτελείται αποκλειστικά από μάντζερ και εμπειρογνώμονες. Έτσι, η μεταβλητή που αφορά την εργασία στον δημόσιο τομέα περιλαμβάνει την εργασία ως δημόσιος υπάλληλος και την απασχόληση σε εταιρεία του δημοσίου. Η μεταβλητή που καταγράφει την εργασία ως σύμβουλος στον δημόσιο τομέα περιλαμβάνει τη θέση συμβούλου στην κυβέρνηση και την απασχόληση ως ειδικός σε υπουργεία, δημόσιους οργανισμούς και επιτροπές εμπειρογνομώνων. Η μεταβλητή που αφορά τη σχέση με συνδικάτα, καταγράφει όχι μόνο τη συμμετοχή στη διοίκησή τους αλλά και την εργασία σε δεξαμενή σκέψης που συνδέεται με συνδικάτο.

¹⁴ Επιλέγουμε να καταγράψουμε τον ανώτερο τίτλο σπουδών ως τον πλησιέστερο στην επαγγελματική πορεία. Πρόκειται για μια επιλογή που γίνεται και σε άλλες παρόμοιες κοινωνιογραφικές μελέτες, βλ. για παράδειγμα Naudet κ.α. 2018.

Πίνακας 2. Οι μεταβλητές της ΒΔ1

Θεματική	Μεταβλητή	Ορισμός	Τιμές	
Απασχόληση	Μεγάλη εταιρεία	Έχει εργαστεί για πολυεθνική ή μεγάλη εγχώρια εταιρεία	Ναι Όχι	
		Υπόλοιπος ιδιωτικός τομέας	Έχει εργαστεί ως αυτοαπασχολούμενος ή για μικρή εγχώρια εταιρεία	Ναι Όχι
	Ανώτερος αξιωματούχος του δημοσίου	Δημόσιος υπάλληλος	Έχει εργαστεί ως ανώτερος αξιωματούχος του δημοσίου στο εθνικό επίπεδο	Ναι Όχι
			Έχει εργαστεί ως δημόσιος υπάλληλος στο εθνικό επίπεδο	Ναι Όχι
	Φορέας ειδικού σκοπού	Έχει εργαστεί για ΑΕ με μέτοχο το δημόσιο ή για ανεξάρτητη αρχή	Ναι Όχι	
	Δημόσιος οργανισμός/εταιρεία	Πανεπιστήμιο/έρευνα	Έχει διατελέσει μέλος της διοίκησης μεγάλου δημόσιου οργανισμού ή εταιρείας	Ναι Όχι
			Έχει εργαστεί ως μέλος ΔΕΠ ή ερευνητής (εκτός θέσεων συμβασιούχων)	Ναι Όχι
	Σύμβουλος κυβερνητικού στελέχους	ΕΕ/Διεθνής οργανισμός	Έχει εργαστεί ως σύμβουλος σε κυβερνητικό στέλεχος στο εθνικό επίπεδο	Ναι Όχι
			Έχει εργαστεί ως ανώτερος αξιωματούχος ή ειδικός σύμβουλος στην ΕΕ ή σε διεθνή οργανισμό	Ναι Όχι
	Πολιτική δράση	Πολιτική	Έχει υπάρξει μέλος κεντρικής κυβέρνησης, ΟΤΑ ή πολιτικού κόμματος	Ναι Όχι
	Κοινωνική δράση Θέση στο πεδίο	Συνδικαλισμός/συλλογικότητες	Έχει υπάρξει μέλος της διοίκησης συνδικάτου ή μέλος κοινωνικών κινήσεων	Ναι Όχι
		Θεσμός	Θεσμός στο πεδίο των ΑΞΕ, των ιδιωτικοποιήσεων και της διαχείρισης της δημόσιας περιουσίας	Κεντρική κυβέρνηση ΟΤΑ Φορείς ειδικού σκοπού Ομάδες συμφερόντων Ερευνητικό κέντρο ΕΕ Κοινωνικό κίνημα
Εκπαίδευση	Ανώτερο δίπλωμα		Πτυχίο Μεταπτυχιακό	
	Επιστήμη του ανώτερου διπλώματος		Διδακτορικό Οικονομικά Μηχανικός Νομικά Άλλο	
Κοινωνικ-οδημογραφικά	Έχει σπουδάσει στο εξωτερικό		Ναι Όχι	
		Ηλικία	25-34 35-44 45-54 55-64	
	Φύλο	Άνω των 65 Άνδρας Γυναίκα		
	Εθνικότητα	Ελληνική Άλλη		

Πίνακας 3. Οι μεταβλητές της ΒΔ2

Θεματική	Μεταβλητή	Ορισμός	Τιμές
Απασχόληση	Μεγάλη εταιρεία	Έχει εργαστεί για πολυεθνική ή μεγάλη εγχώρια εταιρεία	Ναι
			Όχι
	Υπόλοιπος ιδιωτικός τομέας	Έχει εργαστεί ως αυτοαπασχολούμενος ή για μικρή εγχώρια εταιρεία	Ναι
			Όχι
	Ανώτερο στέλεχος/αξιωματούχος στον δημόσιο τομέα	Έχει διατελέσει μέλος της διοίκησης δημόσιας εταιρείας ή οργανισμού στο εθνικό επίπεδο ή έχει εργαστεί ως ανώτερος κρατικός αξιωματούχος	Ναι
			Όχι
	Υπάλληλος στον δημόσιο τομέα	Έχει εργαστεί ως δημόσιος υπάλληλος ή ως υπάλληλος σε δημόσια επιχείρηση στο εθνικό επίπεδο	Ναι
			Όχι
	Φορέας ειδικού σκοπού	Έχει εργαστεί για ΑΕ με μέτοχο το δημόσιο ή για ανεξάρτητη αρχή	Ναι
	Πανεπιστήμιο/έρευνα	Έχει εργαστεί ως μέλος ΔΕΠ ή ερευνητής (εκτός θέσεων συμβασιούχων)	Όχι
Σύμβουλος/εμπειρογνώμονας στον δημόσιο τομέα	Έχει εργαστεί ως ειδικός σύμβουλος κυβερνητικού στελέχους ή ως εμπειρογνώμονας στον δημόσιο τομέα	Ναι	
		Όχι	
ΕΕ/Διεθνής οργανισμός	Έχει εργαστεί ως ανώτερος αξιωματούχος ή ειδικός σύμβουλος στην ΕΕ ή σε διεθνή οργανισμό	Ναι	
Πολιτική δράση	Πολιτική	Έχει υπάρξει μέλος κεντρικής κυβέρνησης, ΟΤΑ ή πολιτικού κόμματος	Ναι
			Όχι
Κοινωνική δράση	Συνδικαλισμός	Έχει υπάρξει μέλος της διοίκησης συνδικάτου ή έχει εργαστεί για ερευνητικό φορέα συνδικάτου	Ναι
			Όχι
Θέση στο πεδίο	Φορέας	Φορέας για τον οποίο εργάζεται τη στιγμή της έρευνας	Enterprise Greece
			ΕΤΑΔ
	Θεσμική θέση	Θέση στον φορέα	Ελληνικό ΑΕ
			ΤΑΙΠΕΔ
			ΕΕΣΥΠ
			ΤΧΣ
			Διοίκηση
			Ανώτερο στέλεχος/μάντζερ
			Μεσαίο/χαμηλό στέλεχος
Εκπαίδευση	Ανώτερο δίπλωμα	Επιστήμη του ανώτερου διπλώματος	Πτυχίο
			Μεταπτυχιακό
			Διδακτορικό
	Έχει σπουδάσει στο εξωτερικό		Οικονομικά
			Μηχανικός
			Νομικά
			Άλλο
			Ναι
			Όχι
Κοινωνικο-δημογραφικά	Ηλικία		25-34
			35-44
			45-54
			Άνω των 55
			Φύλο
	Εθνικότητα		Γυναίκα
			Ελληνική
			Άλλη

4.2 Ημι-δομημένες συνεντεύξεις

Εισαγωγή: Ημι-δομημένες συνεντεύξεις θα πραγματοποιηθούν στα ΠΕ4 και ΠΕ5. Οι συνεντεύξεις αποσκοπούν στη συλλογή εμπειρικού υλικού με βάση το οποίο θα ανασυστήσουμε τις κοινωνικο-πολιτικές διαδικασίες που οδηγούν στη ρύθμιση των ΑΞΕ και την υλοποίηση συγκεκριμένων επενδυτικών σχεδίων. Ενώ η ποσοτική ανάλυση θα φανερώσει τη δομή του κοινωνικο-πολιτικού χώρου των ΑΞΕ, οι συνεντεύξεις θα μας φανερώσουν τη *δυναμική* των διαδράσεων ανάμεσα στις διαφορετικές κατηγορίες δρώντων. Όπως θα δούμε, οι συνεντεύξεις θα εξετάζουν τόσο προσωπικά στοιχεία του ερωτώμενου (εκπαιδευτική και επαγγελματική πορεία)¹⁵, όσο και θα αντλήσουν πληροφορίες γενικότερα για τα νομοθετήματα και τα επενδυτικά σχέδια. Οι γενικές πληροφορίες θα χρησιμοποιηθούν για την ανασύσταση της «κοινωνικής ιστορίας» των νομοθετημάτων και των επενδυτικών σχεδίων. Τα προσωπικά εκπαιδευτικά και επαγγελματικά στοιχεία θα μας επιτρέψουν να οριοθετήσουμε τη θέση του ερωτώμενου στην υπό μελέτη κοινωνικο-πολιτική διαδικασία και, έτσι, να κατανοήσουμε την οπτική γωνία του (Beaud & Weber 2010). Αυτό θα μας επιτρέψει να αποτιμήσουμε καλύτερα τις πληροφορίες που μας παρέχει. Κατά την επιλογή των ερωτώμενων, θα απευθυνθούμε αρχικά σε πρόσωπα που κατέχουν βασικές θεσμικές θέσεις. Στη συνέχεια, θα στραφούμε σε πρόσωπα τα οποία, σύμφωνα με τους αρχικούς πληροφορητές, παίζουν σημαντικό θεσμικό ή πολιτικό ρόλο (η επιλογή των ερωτώμενων σχετίζεται επίσης με τις ποσοτικές αναλύσεις του ΠΕ3, βλ. παρακάτω).

Στη συνέχεια της ενότητας αυτής παρουσιάζουμε ανά ΠΕ τους σκοπούς και τις θεματικές των συνεντεύξεων καθώς και τα κριτήρια επιλογής των ερωτώμενων.

Συνεντεύξεις ΠΕ4: Το ΠΕ4 περιλαμβάνει δύο κατηγορίες συνεντεύξεων οι οποίες θα διενεργηθούν για τη διερεύνηση δύο διαφορετικών εμπειρικών αντικειμένων.

Η πρώτη κατηγορία συνεντεύξεων του ΠΕ4 θα αφορά τη διαμόρφωση δύο νομοθετημάτων (8-10 συνεντεύξεις ανά νομοθέτημα) τα οποία έχουν επιλεγεί διότι αποτέλεσαν σημεία καμπής για την προσέλκυση μεγάλης κλίμακας ιδιωτικών επενδύσεων, συμπεριλαμβανομένων των ξένων επενδύσεων. Πρόκειται για τον νόμο για την «Επιτάχυνση και διαφάνεια υλοποίησης Στρατηγικών Επενδύσεων»-Fast Track (N 3894/2010) και τον νόμο με τον οποίο ιδρύθηκε η ΕΕΣΥΠ (N 4398-2016, «Επείγουσες διατάξεις για την εφαρμογή της συμφωνίας δημοσιονομικών στόχων και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και άλλες διατάξεις»). Με τον N 3894/2010 επιχειρήθηκε η δημιουργία ενός ευνοϊκού επενδυτικού πλαισίου το οποίο εξαιρεί τις μεγάλης κλίμακας επενδύσεις σε μια σειρά από κλάδους από προϋπάρχουσες ρυθμίσεις. Ο N 4398/2016 επιχειρεί να θέσει για πρώτη φορά το σύνολο της δημόσιας περιουσίας υπό έναν συγκεντρωτικό αναπτυξιακό σχεδιασμό, ο οποίος δίνει έμφαση στη συμμετοχή ιδιωτών επενδυτών. Οι συνεντεύξεις σχετικά με τα δύο νομοθετήματα θα διενεργηθούν με πολιτικά πρόσωπα, εκπροσώπους ομάδων συμφερόντων και, εφόσον κριθεί απαραίτητο, στελέχη της ΕΕ. Θα επιχειρήσουμε να

¹⁵ Τα κοινωνικο-δημογραφικά στοιχεία από τις ημι-δομημένες συνεντεύξεις θα διασταυρωθούν με αυτά που θα περιληφθούν στις ποσοτικές βάσεις δεδομένων.

εξηγήσουμε τη διαμόρφωση των δύο νομοθετημάτων σε σχέση με τα χαρακτηριστικά και τις διαδράσεις των εμπλεκόμενων δρώντων. Τα δύο κύρια ερωτήματα είναι:

- Ποιες είναι οι κυριότερες κατηγορίες δρώντων που συνδέονται με την προώθηση των νομοθετημάτων; (π.χ. τεχνοκράτες της κυβέρνησης, κομματικό προσωπικό, κοινοτικά στελέχη, επενδυτές κ.λπ.).
- Πώς επηρεάστηκε το περιεχόμενο των νομοθετημάτων από τις συνεργασίες, συμμαχίες, συμβιβασμούς και αντιθέσεις ανάμεσα στις διαφορετικές κατηγορίες δρώντων;

Σε ό,τι αφορά τα πολιτικά πρόσωπα, που είναι και οι άμεσοι πρωταγωνιστές της διαμόρφωσης των νομοθετημάτων, οι θεματικές που θα καλύψουν οι συνεντεύξεις θα είναι οι εξής:

- Εκπαιδευτικό, επαγγελματικό και πολιτικό υπόβαθρο του ερωτώμενου. Από ποια θέση σχετίζεται με το υπό μελέτη νομοθέτημα;
- Το σκεπτικό του νομοθετήματος. Ποιες είναι οι βασικές στοχεύσεις; Υπήρξε κάποιο (διεθνές) πρότυπο στο οποίο βασίστηκε;
- Οι συντάκτες του νομοθετήματος (πολιτικά πρόσωπα, εμπειρογνώμονες κ.λπ.).
- Διαδράσεις των πολιτικών προσώπων με ομάδες συμφερόντων.
- Εφαρμογή του νομοθετήματος.

Οι συνεντεύξεις με εκπροσώπους ομάδων συμφερόντων θα αφορούν στις εξής θεματικές:

- Εκπαιδευτικό και επαγγελματικό υπόβαθρο του ερωτώμενου. Προσωπική εμπλοκή με τη διαμόρφωση του υπό μελέτη νομοθετήματος.
- Θέσεις της ομάδας συμφερόντων στην οποία ανήκει αναφορικά με το νομοθέτημα.
- Ρεπερτόριο δράσης της ομάδας για την προώθηση των θέσεών της (προσωπικές επαφές, χρήση δημοσιότητας κ.λπ.).

Η δεύτερη κατηγορία συνεντεύξεων του ΠΕ4 αφορά στα στελέχη των ειδικών φορέων που διαχειρίζονται τις ΑΞΕ, τις ιδιωτικοποιήσεις και τη δημόσια περιουσία (Enterprise Greece, ΕΕΣΥΠ, ΤΑΙΠΕΔ, ΕΤΑΔ, Ελληνικό ΑΕ, ΤΧΣ) (περίπου 15 συνεντεύξεις). Τα κυριότερα ερωτήματα στα οποία θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε είναι:

- Πώς στελεχώνονται οι προαναφερόμενοι ειδικοί φορείς; Ποια είναι τα κοινωνικο-επαγγελματικά χαρακτηριστικά των στελεχών τους;
- Ποιες μορφές τεχνογνωσίας θεωρούνται σημαντικές στο εσωτερικό των φορέων; Πώς οι σχετικές αντιλήψεις επηρεάζουν, από τη μία, τη στελέχωσή τους και, από την άλλη, τη λειτουργία των φορέων σε ό,τι αφορά τη ρύθμιση και την υλοποίηση των ΑΞΕ;

Εκτός από τα ερωτήματα αυτά, οι συνεντεύξεις με τα στελέχη των ειδικών φορέων θα μας παράσχουν πληροφορίες για τον τρόπο λειτουργίας (κατανομή εργασίας, σχέσεις ανάμεσα σε στελέχη διαφορετικών επιπέδων κ.λπ.) των φορέων.

Οι συνεντεύξεις με τα στελέχη των ειδικών φορέων συνδέονται στενά και προϋποθέτουν την ποσοτική ανάλυση του ΠΕ4. Από την ποσοτική ανάλυση θα προκύψουν οι βασικοί τύποι στελεχών. Στη συνέχεια, θα επιχειρήσουμε να διεξαγάγουμε συνεντεύξεις με πρόσωπα που είναι χαρακτηριστικά των διαφορετικών αυτών των τύπων. Από την πιλοτική έρευνα έχει φανεί ότι τα στελέχη διαφοροποιούνται ανάλογα με το εκπαιδευτικό τους υπόβαθρο (κατά βάση πρόκειται για οικονομολόγους, μηχανικούς και νομικούς) και με τη συνάφεια της κοινωνικο-επαγγελματικής τους διαδρομής με τα κόμματα ή την αγορά. Η επιλογή των ερωτώμενων θα γίνει με βάση την τυπολογία που θα προκύψει από την επικαιροποίηση της βάσης δεδομένων των στελεχών των ειδικών φορέων (ποσοτική ΒΔ2 του ΠΕ4).

Οι συνεντεύξεις με τα στελέχη των ειδικών φορέων θα επικεντρωθούν στην προσωπική σταδιοδρομία και στη λειτουργία των φορέων. Οι θεματικές θα είναι οι εξής:

- Προσωπική κοινωνικο-επαγγελματική πορεία. Έμφαση στην πρόσληψη στον ειδικό φορέα όπου εργάζεται τη στιγμή της συνέντευξης.
- Θέση και αρμοδιότητες στο εσωτερικό του ειδικού φορέα.
- Γενικότερες πληροφορίες για τον τρόπο λειτουργίας του φορέα (καταμερισμός εργασίας και αρμοδιοτήτων, ιεραρχίες κ.λπ.).

Συνεντεύξεις ΠΕ5: Στο Π5 οι συνεντεύξεις θα επικεντρωθούν στην υλοποίηση τριών επιλεγμένων επενδυτικών σχεδίων (περίπου 10-12 συνεντεύξεις ανά επενδυτικό σχέδιο): επένδυση της COSCO στο λιμάνι του Πειραιά, επένδυση των εταιρειών Total-ExxonMobil-ΕΛΠΕ σε υδρογονάνθρακες στα νότια της Κρήτης και ιδιωτικοποίηση της περιοχής του πρώην αεροδρομίου στο Ελληνικό της Αττικής. Η διενέργεια συνεντεύξεων στο πλαίσιο του ΠΕ5 προϋποθέτει, επίσης, την ποσοτική ανάλυση του ΠΕ4 (ανάλυση των ΒΔ1 και ΒΔ2). Στόχος των συνεντεύξεων στο ΠΕ5 είναι να μας επιτρέψουν να αναλύσουμε τη *δυναμική* των κοινωνικο-πολιτικών σχέσεων στις οποίες ενσωματώνονται οι ΑΞΕ. Η ποσοτική ανάλυση φανερώνει το κοινωνικο-πολιτικό σύστημα θέσεων γύρω από τις ΑΞΕ και την άνιση κατανομή πόρων (οικονομικών, πολιτικών, κοινωνικών) ανάμεσα στους εμπλεκόμενους δρώντες. Η ποιοτική ανάλυση θα δείξει τους τρόπους με τους οποίους οι δρώντες κάνουν στρατηγική χρήση αυτών των πόρων στις μεταξύ τους διαδράσεις, διαμορφώνοντας έτσι το τελικό πλαίσιο των ΑΞΕ.

Τα ερωτήματα στα οποία θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε μέσα από τις συνεντεύξεις του ΠΕ5 είναι:

- Ποια είναι τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των πολιτικών και οικονομικών δρώντων που παίζουν ρόλους-κλειδιά στην υλοποίηση των ΑΞΕ;
- Ποιες είναι οι συμμαχίες (ανάμεσα σε επενδυτές, πολιτικούς, εταιρικά στελέχη, τοπικά κινήματα κ.λπ.) που προωθούν ή αντιτίθενται στα επενδυτικά σχέδια;
- Ποια είναι η επιρροή συγκεκριμένων επαγγελματικών ομάδων; (π.χ. μηχανικοί, οικονομολόγοι)
- Ποια είναι τα σημεία καμπής που οδηγούν στην επιτυχία ή την αποτυχία των επενδυτικών σχεδίων;

Οι ερωτώμενοι θα προέρχονται από τις βασικές κατηγορίες δρώντων που εμπλέκονται στα επενδυτικά σχέδια: πολιτικοί, εταιρικά στελέχη, στελέχη ειδικών φορέων του δημοσίου (Enterprise Greece, ΕΕΣΥΠ κ.λπ.), τράπεζες και άλλες εταιρείες παροχής χρηματοπιστωτικών και συμβουλευτικών υπηρεσιών, ομάδες πίεσης και τοπικά κινήματα. Στην παρούσα έκθεση θα περιοριστούμε στην παρουσίαση των θεματικών των συνεντεύξεων με τρεις από αυτές τις κατηγορίες δρώντων.

Σε ό,τι αφορά τα στελέχη των εταιρειών που πραγματοποιούν την επένδυση οι θεματικές των συνεντεύξεων θα είναι οι ακόλουθες:

- Εκπαιδευτικό και επαγγελματικό υπόβαθρο του ερωτώμενου. Αρμοδιότητες του ερωτώμενου σχετικά με την επένδυση.
- Θέση της συγκεκριμένης επένδυσης στον ευρύτερο στρατηγικό σχεδιασμό της εταιρείας (π.χ. στρατηγικές διεθνοποίησης, αξιοποίηση πλεονεκτημάτων, πρόσβαση σε αγορές κ.λπ.).
- Χρήση/αξιοποίηση του θεσμικού πλαισίου από την εταιρεία για την υλοποίηση της επένδυσης.
- Συνεργασία με δημόσιους φορείς και πολιτικά πρόσωπα. Εντοπισμός πολιτικών προσώπων-κλειδιά από την οπτική των επενδυτών. Προηγούμενες διαδράσεις με πολιτικά στελέχη που συνέβαλλαν στην συμμετοχή της εταιρείας στην επένδυση (π.χ. προκαταρκτικές επαφές πολιτικών και διοικητικών προσώπων με επενδυτές, επαφές μέσω της πρεσβείας της χώρας κ.λπ.).
- Σχέση της εταιρείας με τις εθνικές και τοπικές κοινωνίες. Στρατηγικές δημοσιότητες, επαφές με εκπροσώπους τοπικών κινήσεων.

Οι θεματικές στις συνεντεύξεις με πολιτικά πρόσωπα θα είναι οι εξής:

- Εκπαιδευτικό και επαγγελματικό υπόβαθρο του ερωτώμενου. Αρμοδιότητες του ερωτώμενου σχετικά με την επένδυση.
- Χρήση/αξιοποίηση του θεσμικού πλαισίου από τα πολιτικά πρόσωπα για την προώθηση της επένδυσης.
- Προηγούμενες πολιτικές δράσεις με σκοπό την προετοιμασία της επένδυσης από (επαφές με τους επενδυτές, επαφές με τις αρχές της χώρας προέλευσης των επενδυτών).
- Εντοπισμός προσώπων-κλειδιά από την πλευρά της εταιρείας.
- Συνεργασία με εμπειρογνώμονες/ειδικούς/εταιρείες παροχής συμβουλευτικών και χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών.
- Σχέση με τις τοπικές κοινωνίες και κινήματα.

Τέλος, οι θεματικές στις συνεντεύξεις με εκπροσώπους των τοπικών κινήσεων θα είναι:

- Εκπαιδευτικό και επαγγελματικό υπόβαθρο του ερωτώμενου. Προσωπική συμμετοχή στην κίνηση.
- Θέσεις της τοπικής κίνησης σχετικά με την επένδυση.
- Ρεπερτόριο δράσεων της κίνησης (χρήση της δημοσιότητας, χρήση ένδικων μέσων, επαφές με πολιτικούς και εκπροσώπους των επενδυτών κ.λπ.).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα 1. Η πιλοτική έρευνα

Η ΒΔ1 στην πιλοτική έρευνα

Surname	Academic Discipline	Studies abroad	Major company	Other private sector	Senior manager	EU Int Org	University/Res	Politics	Advisor/e	Trade union	Special Purpose	Employee in the Institution	Nationality	Age	Sex		
Tsitsogiannopoulos	Master	Economic	Studies abroad	Major company	Other private	Special pu	University	Politics	Union Col	No EU Int Org	No high state	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age 35-44)	Woman	Special Purpose Agency
Leoussis	Bachelor	Engineeri	No studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	No politic	Union Col	No EU Int Org	No high state	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age >65)	Man	Special Purpose Agency
Vlachos	PHD	Other disci	Studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	No politic	Union Col	No EU Int Org	High state off	Advisor	No civil se	Greek	Pubic com (Age 45-54)	Man	Special Purpose Agency
Trokkos	PHD	Economic	Studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	No politic	Union Col	No EU Int Org	High state off	No advisor	No civil se	Other nat	No pubic (Age 55-64)	Man	Special Purpose Agency
Philippe	Bachelor	Economic	No studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	Politics	Union Col	EU Int Org	High state off	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age 35-44)	Man	Special Purpose Agency
Staikos	Master	Other disci	Studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	Politics	Union Col	EU Int Org	No high state	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age 35-44)	Man	Special Purpose Agency
Mandalas	Bachelor	Economic	No studies abroad	Major company	Other private	Special pu	University	No politic	Union Col	No EU Int Org	No high state	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age 35-44)	Man	Special Purpose Agency
Athanasiou	Master	Economic	Studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	No politic	Union Col	No EU Int Org	No high state	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age 45-54)	Man	Special Purpose Agency
Antoniou	Bachelor	Engineeri	No studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	No politic	Union Col	No EU Int Org	High state off	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age 35-44)	Woman	Special Purpose Agency
Kalpadakis	PHD	Other disci	Studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	No politic	Union Col	No EU Int Org	No high state	Advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age 35-44)	Man	Special Purpose Agency
Zisimatos	Bachelor	Economic	No studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	Politics	Union Col	No EU Int Org	No high state	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age >65)	Man	Special Purpose Agency
Korkidis	Master	Other disci	Studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	Politics	Union Col	No EU Int Org	No high state	No advisor	No civil se	Greek	Pubic com (Age 55-64)	Man	Special Purpose Agency
Tsakalotos	PHD	Economic	Studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	Politics	Union Col	No EU Int Org	No high state	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age 35-44)	Man	Central government
Stergiou	Bachelor	Economic	No studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	Politics	Union Col	No EU Int Org	No high state	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age 55-64)	Woman	Central government
Choularakis	PHD	Economic	Studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	Politics	Union Col	No EU Int Org	No high state	Advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age 35-44)	Man	Central government
Perka	Master	Engineeri	No studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	Politics	Union Col	No EU Int Org	No high state	No advisor	Civil serva	Greek	No pubic (Age 55-64)	Woman	Central government
Terzakis	Bachelor	Engineeri	No studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	No politic	Union Col	No EU Int Org	No high state	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age 45-54)	Man	Special Purpose Agency
Tsilimigkas	Bachelor	Engineeri	No studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	Politics	Union Col	No EU Int Org	No high state	Advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age >65)	Man	Special Purpose Agency
Papadimitriou	PHD	Economic	No studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	No politic	Union Col	No EU Int Org	No high state	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age >65)	Man	Central government
Charitsis	Master	Engineeri	No studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	Politics	Union Col	No EU Int Org	High state off	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age 35-44)	Man	Central government
Pitsiorias	Bachelor	Law	No studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	Politics	Union Col	No EU Int Org	High state off	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age 55-64)	Man	Central government
Labrianidis	PHD	Other disci	Studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	No politic	Union Col	No EU Int Org	No high state	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age 55-64)	Man	Central government
Xanthakos	Bachelor	Engineeri	No studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	No politic	Union Col	No EU Int Org	No high state	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age 45-54)	Man	Central government
Klirtsakis	Bachelor	Law	No studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	No politic	Union Col	No EU Int Org	High state off	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age >65)	Man	Special Purpose Agency
Mertikopoulos	PHD	Law	Studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	No politic	Union Col	No EU Int Org	High state off	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age 35-44)	Woman	Special Purpose Agency
Deka	Master	Law	Studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	No politic	Union Col	No EU Int Org	High state off	No advisor	No civil se	Greek	No pubic (Age 45-54)	Woman	Special Purpose Agency
Zeugolis	PHD	Law	Studies abroad	Major company	Other private	No Special pu	University	No politic	Union Col	No EU Int Org	No high state	Advisor	Civil serva	Greek	No pubic (Age 45-54)	Man	Special Purpose Agency

Η ΒΔ2 στην πιλοτική έρευνα

Surname	Academic Discipline	Studies abroad	Major company	Other private sector	Senior manager	EU Int Org	University/Res	Politics	Advisor/e	Trade union	Special Purpose	Employee in the Institution	Nationality	Age	Sex			
Michalopoulos	PHD	Engineering	no studies abroad	Major company	Other private sect	Senior manager	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	Trade union	No Special Purpo	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age>55	Woman
Gravanis	Master	Economics	studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	Advisor	No trade uni	Special Purpose A	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 45-54	Man
Kaouris	Master	Engineering	studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	Advisor	No trade uni	Special Purpose A	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 45-54	Man
Asdracha	Master	Economics	no studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 25-44	Woman
Zerva	Master	Law	studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	Advisor	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 25-44	Woman
Agelopoulos	Master	Other disci	studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	Advisor	Trade union	Special Purpose A	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 25-44	Man
Pragalou	Master	Economics	studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 45-54	Woman
Tzima	Master	Economics	studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 45-54	Woman
Bompu	Master	Economics	no studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 25-44	Woman
Fragioudak	Master	Economics	no studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 25-44	Woman
Nakou	Master	Other disci	no studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	Advisor	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 25-44	Woman
Alissandri	Master	Other disci	studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 25-44	Woman
Makropoul	Master	Other disci	studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 25-44	Woman
Anagnosto	Bachelor	Other disci	no studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	Special Purpose A	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 45-54	Woman
Kindyneko	Bachelor	Economics	no studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 45-54	Woman
Daniil	Bachelor	Engineering	no studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	Special Purpose A	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 45-54	Man
Ovadias	Master	Economics	studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 25-44	Man
Lagos	PHD	Engineering	studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	Advisor	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age>55	Man
Perisaki	Bachelor	Other disci	no studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 25-44	Woman
Kirkou	Master	Economics	studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	Enterprise Greece	Greek	Age 45-54	Woman
Tsaliki	Bachelor	Engineering	no studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	HRADF	Greek	Age 45-54	Woman
Kallianou	Bachelor	Other disci	no studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	HRADF	Greek	Age 45-54	Woman
Christantori	PHD	Economics	no studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	Advisor	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	HRADF	Greek	Age 25-44	Woman
Siskos	Master	Law	studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	Advisor	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	HRADF	Greek	Age 45-54	Man
Papageorgi	Master	Economics	studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	HRADF	Greek	Age 45-54	Man
Amilidis	Master	Economics	studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	Special Purpose A	Employee in pu	HRADF	Greek	Age 25-44	Man
Karachalioi	Master	Economics	studies abroad	Major company	Other private sect	No senior man	EU Int Org	no	University no	No politic	No adviso	No trade uni	No Special Purpo	Employee in pu	HRADF	Greek	Age 45-54	Woman

Πίνακας 1. Σχετικές συχνότητες των μεταβλητών της ΒΔ1 στην πιλοτική έρευνα

Μεταβλητή	Τιμές	%
Μεγάλη εταιρεία	Ναι	37,5
	Όχι	62,5
Υπόλοιπος ιδιωτικός τομέας	Ναι	31,7
	Όχι	68,3
Ανώτερος αξιωματούχος του δημοσίου	Ναι	23,1
	Όχι	76,9
Δημόσιος υπάλληλος	Ναι	11,5
	Όχι	88,5
Φορέας ειδικού σκοπού	Ναι	10,6
	Όχι	89,4
Δημόσιος οργανισμός/εταιρεία	Ναι	8,7
	Όχι	91,3
Πανεπιστήμιο/έρευνα	Ναι	16,3
	Όχι	83,7
Σύμβουλος κυβερνητικού στελέχους	Ναι	39,4
	Όχι	60,6
ΕΕ/Διεθνής οργανισμός	Ναι	15,4
	Όχι	84,6
Πολιτική	Ναι	21,2
	Όχι	78,8
Συνδικαλισμός/συλλογικότητες	Ναι	24,0
	Όχι	4,8
Θεσμός	Κεντρική κυβέρνηση	49,0
	ΟΤΑ	3,8
	Φορείς ειδικού σκοπού	2,9
	Ομάδες συμφερόντων	12,5
	Ερευνητικό κέντρο	2,9
	ΕΕ	27,9
	Κοινωνικό κίνημα	44,2
Ανώτερο δίπλωμα	Πτυχίο	27,9
	Μεταπτυχιακό	46,2
	Διδακτορικό	24,0
Επιστήμη του ανώτερου διπλώματος	Οικονομικά	15,4
	Μηχανικός	14,4
	Νομικά	48,1
	Άλλο	51,9
Έχει σπουδάσει στο εξωτερικό	Ναι	15,4
	Όχι	40,4
Ηλικία	25-34	30,8
	35-44	13,5
	45-54	79,8
	55-64	20,2
	Άνω των 65	15,4
Φύλο	Άνδρας	84,6
	Γυναίκα	21,2
Εθνικότητα	Ελληνική	77,9
	Άλλη	22,1

Πίνακας 2. Σχετικές συχνότητες των μεταβλητών της ΒΔ2 στην πιλοτική έρευνα

Μεταβλητή	Τιμές	%
Μεγάλη εταιρεία	Ναι	55,6
	Όχι	44,4
Υπόλοιπος ιδιωτικός τομέας	Ναι	32,5
	Όχι	67,5
Ανώτερος αξιωματούχος του δημοσίου	Ναι	8,1
	Όχι	91,9
Δημόσιος υπάλληλος	Ναι	11,3
	Όχι	88,7
Φορέας ειδικού σκοπού	Ναι	22,5
	Όχι	77,5
Δημόσιος οργανισμός/εταιρεία	Ναι	8,1
	Όχι	91,9
Πανεπιστήμιο/έρευνα	Ναι	7,5
	Όχι	92,5
Σύμβουλος κυβερνητικού στελέχους	Ναι	17,5
	Όχι	82,5
ΕΕ/Διεθνής οργανισμός	Ναι	9,4
	Όχι	90,6
Πολιτική	Ναι	9,4
	Όχι	90,6
Συνδικαλισμός/συλλογικότητες	Ναι	18,1
	Όχι	18,1
Θεσμός	Κεντρική κυβέρνηση	6,9
	ΟΤΑ	20,0
	Φορείς ειδικού σκοπού	24,4
	Ομάδες συμφερόντων	12,5
	Ερευνητικό κέντρο	38,8
	ΕΕ	15,0
	Κοινωνικό κίνημα	46,3
Ανώτερο δίπλωμα	Πτυχίο	18,1
	Μεταπτυχιακό	66,9
	Διδακτορικό	15,0
Επιστήμη του ανώτερου διπλώματος	Οικονομικά	56,3
	Μηχανικός	13,8
	Νομικά	15,0
	Άλλο	15,0
Έχει σπουδάσει στο εξωτερικό	Ναι	63,7
	Όχι	36,3
Ηλικία	25-34	39,4
	35-44	37,5
	45-54	23,1
	55-64	57,5
	Άνω των 65	42,5
Φύλο	Άνδρας	90,0
	Γυναίκα	10,0
Εθνικότητα	Ελληνική	55,6
	Άλλη	44,4

Πίνακας 3. Δείγμα στελεχών (μάντζερ και εμπειρογνώμονες) των φορέων διαχείρισης δημόσιας περιουσίας σε σύγκριση με το πραγματικό προσωπικό, πιλοτική έρευνα 2017

Φορέας	Δείγμα	Συνολικό προσωπικό*
Enterprise Greece	29	69
ΕΕΣΥΠ	20	25
Ελληνικό ΑΕ	11	15
ΤΧΣ	39	44
ΤΑΙΠΕΔ	32	54
ΕΤΑΔ	29	178

* Για την προέλευση των στοιχείων αυτής της στήλης βλ. ενότητα 4.

Παράρτημα 2. Συγκρότηση της ΒΔ1 του ΠΕ3

Πίνακας 3. Ο πληθυσμός της Βάσης Δεδομένων 1 του ΠΕ3

- Πρωθυπουργός
- Υπουργός/αναπληρωτής/υφυπουργοί υπουργείου Οικονομικών
- Γενικός Γραμματέας Φορολογικής Πολιτικής και Δημόσιας Περιουσίας (υπουργείο Οικονομικών
- Υπουργός/αναπληρωτής/υφυπουργοί υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων
- Γενικός Γραμματέας Στρατηγικών και Ιδιωτικών Επενδύσεων (υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων).
- Υπουργός Περιβάλλοντος και Ενέργειας
- Υπουργός Υποδομών και Μεταφορών
- Υφυπουργός Παρά τω Πρωθυπουργώ
- Υπουργός Ψηφιακής Πολιτικής, Τηλεπικοινωνιών και Ενημέρωσης
- Γενικός Γραμματέας Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων (υπουργείο Εξωτερικών)
- Γενικός Γραμματέας Βιομηχανίας (υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων)
- Γενικός Γραμματέας Λιμένων Λιμενικής Πολιτικής και Ναυτιλιακών Επενδύσεων (υπουργείο Ναυτιλίας και Νησιωτικής Πολιτικής)
- Γενικός Γραμματέας Φυσικού Περιβάλλοντος και Υδάτων (υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας)
- Γενικός Γραμματέας Χωροταξίας και Αστικού Περιβάλλοντος (υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας)
- Γενικός Γραμματέας Πολιτισμού (υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού)
- Γενικός Γραμματέας Τουριστικής Πολιτικής και Ανάπτυξης (υπουργείο Τουρισμού)
- Γενικός Γραμματέας Υποδομών (υπουργείο Υποδομών και Μεταφορών)
- Γενικός Γραμματέας Μεταφορών (υπουργείο Υποδομών και Μεταφορών)
- Περιφερειάρχης Αττικής
- Αντιπεριφερειάρχης Οικονομικών Περιφέρειας Αττικής
- Γενικός Διευθυντής Αναπτυξιακού Προγραμματισμού, Έργων και Υποδομών της Περιφέρειας Αττικής
- Πρόεδρος/αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής
- Γενικός Διευθυντής Ανταγωνισμού (ΕΕ)
- Γενικός Διευθυντής Οικονομικών και Χρηματοδοτικών Υποθέσεων (ΕΕ)
- Γενικός Διευθυντής (Managing Director) και Γενικός Σύμβουλος (General Counsel) του Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Σταθερότητας.
- Διοικητικό Συμβούλιο της Enterprise Greece
- Διοικητικό και Εποπτικό Συμβούλιο της ΕΕΣΥΠ
- Διοικητικό Συμβούλιο και παρατηρητές του ΤΑΙΠΕΔ
- Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΤΑΔ
- Διοικητικό Συμβούλιο της Ελληνικό ΑΕ
- Εκτελεστική Επιτροπή και Γενικό Συμβούλιο του ΤΧΣ
- Πρόεδρος του ΣΕΒ
- Πρόεδρος του ΤΕΕ
- Πρόεδρος του ΟΕΕ
- Πρόεδρος της ΚΕΕΕ
- Πρόεδρος του ΕΟΤ
- Πρόεδρος της ΓΣΕΕ
- Πρόεδρος του ΣΕΤΕ
- Πρόεδρος της Ομοσπονδίας Μεσιτών Αστικών Συμβάσεων Ελλάδος
- Πρόεδρος του Συλλόγου Μεσιτών Αστικών Συμβάσεων Αθηνών
- Πρόεδρος της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Ιδιοκτητών Ακινήτων
- Μέλη της Πρωτοβουλίας Πολιτών για την Κατάργηση του ΤΑΙΠΕΔ
- Μέλη της Επιτροπής Αγώνα για το Μητροπολιτικό Πάρκο Ελληνικού
- Μέλη της Αγωνιστικής Πρωτοβουλίας Πειραιά
- Πρόεδρος του Εργατοϋπαλληλικού Κέντρου Πειραιά
- Πρόεδρος και τον Γενικός Διευθυντής του ΙΟΒΕ
- Πρόεδρος του ΔΣ και Επιστημονικός Διευθυντής του ΚΕΠΕ

Παράρτημα 3. Έντυπα πληροφόρησης και συναίνεσης για τις ημι-δομημένες συνεντεύξεις

Έντυπο πληροφόρησης συμμετεχόντων σε έρευνα

Τίτλος έργου: Sociology of FDI politics in Greece – SOCINVEST [μτφ. στα ελληνικά: Κοινωνιολογία της πολιτικής των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων στην Ελλάδα]

Επιστημονικός Υπεύθυνος: Νικόλαος Σουλιώτης, email: nsouliotis@ekke.gr, τηλ. 6932323855

Ερευνητές: Αλέξανδρος Αφουξενίδης,, email: afouxenidis@ekke.gr, τηλ. 6909917632

Μαργαρίτα Κομνηνού, email: mkomninou@upatras.gr, τηλ. 6948857946

Στοιχεία μεταδιδάκτορα 2

Φορέας Υλοποίησης: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ)

Χρηματοδότηση: Η έρευνα πραγματοποιείται στο πλαίσιο της Πράξης «1η Προκήρυξη Ερευνητικών Έργων ΕΛΙΔΕΚ για την ενίσχυση των μελών ΔΕΠ και Ερευνητών/τριών και την προμήθεια ερευνητικού εξοπλισμού μεγάλης αξίας» (κωδικός έργου 3211) με χρηματοδότηση από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας & Καινοτομίας (ΕΛΙΔΕΚ) και τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ).

Ευχαριστούμε για την πρόθεσή σας να συμμετέχετε στις συνεντεύξεις που θα διεξαχθούν στο πλαίσιο του έργου SOCINVEST. Το έντυπο που κρατάτε στα χέρια σας θα σας δώσει πληροφορίες για την έρευνα προκειμένου να μπορέσετε να αποφασίσετε ενημερωμένα για το αν θα συμμετέχετε ή όχι. Παρακαλούμε αφιερώσετε χρόνο για να το διαβάσετε, να σκεφτείτε το περιεχόμενό του και να κάνετε όποιες ερωτήσεις θέλετε, είτε τώρα είτε σε όλη την διάρκεια του έργου. Αν αποφασίσετε να συμμετέχετε, θα σας ζητηθεί να δώσετε τη συγκατάθεσή σας, υπογράφοντας την αντίστοιχη ενότητα στο τέλος του εγγράφου αυτού.

1. Ποιος είναι ο σκοπός των συνεντεύξεων;

Σκοπός των συνεντεύξεων που διενεργούνται στο πλαίσιο του ερευνητικού έργου SOCINVEST είναι να συλλεχθούν πληροφορίες σχετικά με τις πολιτικές προσέλκυσης και ρύθμισης των ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα. Η προσέγγιση είναι κοινωνιολογική και επικεντρώνεται στη διάδραση επενδυτών, πολιτικών και άλλων κοινωνικών δρώντων. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα επιλέγονται βάσει της πολιτικής, οικονομικής ή κοινωνικής θέσης τους και πρόκειται για πολιτικούς, εταιρικά στελέχη, ειδικούς επιστήμονες και μέλη κοινωνικών κινημάτων.

2. Πώς μπορείτε να συμμετέχετε στην έρευνα;

Μέσω ατομικών συνεντεύξεων θα σας ζητηθεί να καταθέσετε τις απόψεις και την εμπειρία σας σχετικά με τις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις στην Ελλάδα καθώς και να παρέχετε κάποια βασικά προσωπικά κοινωνικο-δημογραφικά στοιχεία. Οι συνεντεύξεις διεξάγονται ακολουθώντας ημιδομημένο ερωτηματολόγιο, έχουν διάρκεια μια με δύο (1-2) ώρες και πραγματοποιούνται είτε δια ζώσης σε χώρο που θα επιλέξετε, είτε μέσω τηλεδιάσκεψης. Οι συνεντεύξεις θα ηχογραφηθούν και στη, συνέχεια, θα απομαγνητοφωνηθούν. Κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων μπορείτε να παραλείψετε οποιαδήποτε ερώτηση δεν νιώθετε άνετα να απαντήσετε.

3. Γιατί να συμμετέχετε στην έρευνα;

Η συμμετοχή στην έρευνα είναι εθελοντική. Δεν υπάρχουν κάποια άμεσα οφέλη για σας από τη συμμετοχή σας. Ωστόσο, η συμβολή σας είναι σημαντική γιατί το SOCINVEST αποτελεί την πρώτη κοινωνιολογική μελέτη για το καίριο αυτό ζήτημα οικονομικής διακυβέρνησης στην Ελλάδα και ευελπιστεί να παραγάγει νέα γνώση σχετικά με το πως οι πολιτικοί θεσμοί προωθούν την οικονομική ανάπτυξη στη χώρα.

4. Πώς μπορείτε να άρετε τη συμμετοχή σας;

Αφότου έχετε δεχθεί να συμμετάσχετε, μπορείτε να αλλάξετε γνώμη ανά πάσα στιγμή και να αποχωρήσετε από την έρευνα χωρίς καμία αιτιολογία ή συνέπεια για σας. Μπορείτε να άρετε

τη συμμετοχή σας και να αιτηθείτε την διαγραφή των πληροφοριών που μας δώσατε κατά προτίμηση έως δύο (2) μήνες μετά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων και σε κάθε περίπτωση πριν τη δημοσίευση των αποτελεσμάτων της έρευνας. Στην περίπτωση που επιθυμείτε να διαγραφούν τα προσωπικά σας δεδομένα ή οι πληροφορίες που μας δώσατε μπορείτε να επικοινωνήσετε με τον Υπεύθυνο του Έργου, Δρ. Νικόλαο Σουλιώτη.

5. Πώς θα χρησιμοποιηθούν οι πληροφορίες σας;

Οι πληροφορίες που θα συλλεχθούν από εσάς θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τους ερευνητικούς σκοπούς του έργου, τα αποτελέσματα του οποίου διαχυθούν μέσα από επιστημονικές δημοσιεύσεις και ανακοινώσεις σε συνέδρια.

6. Πώς θα διατηρηθεί η εμπιστευτικότητα των δεδομένων σας;

Η παρούσα έρευνα θα διεξαχθεί με μεθόδους που διασφαλίζουν απόλυτα το θεμελιώδες δικαίωμα της ιδιωτικότητας του ατόμου δια της προστασίας των προσωπικών δεδομένων κατά το ισχύον θεσμικό πλαίσιο και με τους μηχανισμούς που καθορίζει ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων (ΓΚΠΔ/GDPR).

Στο πλαίσιο της έρευνας, θα συγκεντρώσουμε δεδομένα που αφορούν το πρόσωπό σας όπως όνομα, στοιχεία επικοινωνίας, βιογραφικά στοιχεία όπως επάγγελμα, σπουδές κ.α. Τα δεδομένα αυτά είναι απαραίτητα τόσο για την μεταξύ μας επικοινωνία όσο και την επίτευξη των ερευνητικών μας στόχων. Οι πληροφορίες που θα δώσετε κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων είναι απολύτως εμπιστευτικές και κανένας άλλος, εκτός των ερευνητών του έργου, δεν θα έχει γνώση και πρόσβαση σε αυτές. Εφόσον το επιλέξετε (βλ. έντυπο ενήμερης συναίνεσης), οι πληροφορίες που θα μας δώσετε θα ανωνυμοποιηθούν ώστε να μην αποκαλυφθεί η ταυτότητά σας σε τρίτους μέσω των επιστημονικών εργασιών της ερευνητικής ομάδας. Όλα τα ηλεκτρονικά αρχεία (βάσεις δεδομένων, ηχογραφημένες συνεντεύξεις κ.λπ.) που περιέχουν αναγνωρίσιμες πληροφορίες θα προστατεύονται με κωδικό πρόσβασης και θα αποθηκευτούν στους υπολογιστές της ερευνητικής ομάδας οι οποίοι θα έχουν προστασία με κωδικό πρόσβασης. Τα αρχεία της έρευνας/δεδομένα που αφορούν τους συμμετέχοντες θα φυλαχθούν για χρονικό διάστημα 5 ετών, μετά το πέρας του οποίου θα καταστραφούν.

7. Υποβολή ερωτήσεων και παραπόνων

Για οποιοδήποτε θέμα ή απορία σχετικά με την έρευνα μπορείτε να επικοινωνήσετε με τον Υπεύθυνο του έργου, Δρ. Νικόλαο Σουλιώτη. Για παράπονα ή καταγγελίες σχετικά με τη διεξαγωγή της έρευνας μπορείτε να προσφύγετε στην Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας του ΕΚΚΕ (ehde@ekke.gr). Για οποιαδήποτε καταγγελία σχετικά με τη διαχείριση των προσωπικών σας δεδομένων μπορείτε να απευθύνεστε στον Υπεύθυνο Επεξεργασίας Προσωπικών Δεδομένων του ΕΚΚΕ (dpo@ekke.gr) και σε κάθε περίπτωση στην Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (complaints@dpa.gr).

Αν συμφωνείτε με τη συμμετοχή σας στην έρευνα, παρακαλούμε συμπληρώστε και υπογράψτε το επισυναπτόμενο έντυπο ενήμερης συναίνεσης που θα βρείτε στην επόμενη σελίδα.

Αθήνα, .../.../...

Ο Επιστημονικός Υπεύθυνος,

Νικόλαος Σουλιώτης

Έντυπο Ενήμερης Συναίνεσης

Τίτλος έργου: Sociology of FDI politics in Greece – SOCINVEST [μτφ. στα ελληνικά: Κοινωνιολογία των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων στην Ελλάδα]

Επ. Υπεύθυνος: Νικόλαος Σουλιώτης, email: nsouliotis@ekke.gr, τηλ. 6932323855

Φορέας Υλοποίησης: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ)

Χρηματοδότηση: Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας & Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) και τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ).

Παρακαλούμε υποδείξτε την πρόθεσή σας να συμμετέχετε στην έρευνα του έργου SOCINVEST συμπληρώνοντας τα παρακάτω στοιχεία της φόρμας (εφόσον η συνέντευξη πραγματοποιείται μέσω τηλεδιάσκεψης μπορείτε να τη στείλετε στον Υπεύθυνο του Έργου στην ηλεκτρονική διεύθυνση: nsouliotis@ekke.gr).

Ένα υπογεγραμμένο αντίτυπο θα σας σταλεί ηλεκτρονικά για το αρχείο σας.

	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Έχω διαβάσει και έχω κατανοήσει το περιεχόμενο του Εντύπου Πληροφόρησης	☐	☐
Μου δόθηκε αρκετός χρόνος για να αποφασίσω αν θέλω να συμμετέχω σε αυτή την έρευνα	☐	☐
Έχω λάβει ικανοποιητικές εξηγήσεις για τη διαχείριση των προσωπικών μου δεδομένων	☐	☐
Καταλαβαίνω ότι η συμμετοχή μου είναι εθελοντική και μπορώ να αποχωρήσω οποιαδήποτε στιγμή χωρίς να δώσω εξηγήσεις και χωρίς καμία συνέπεια	☐	☐
Επιθυμώ να είναι ανώνυμη η χρήση στοιχείων και αποσπασμάτων από τις απαντήσεις μου σε μελλοντικές δημοσιεύσεις και παρουσιάσεις της ερευνητικής ομάδας	☐	☐
Δίνω την συγκατάθεσή μου να γίνει ηχογράφηση της συνέντευξης	☐	☐
Κατανοώ ότι μπορώ να ζητήσω να καταστραφούν οι πληροφορίες που έδωσα στο πλαίσιο της έρευνας	☐	☐
Γνωρίζω με ποιόν μπορώ να επικοινωνήσω αν επιθυμώ περισσότερες πληροφορίες για την έρευνα	☐	☐
Γνωρίζω σε ποιόν μπορώ να απευθυνθώ για παράπονα ή καταγγελίες	☐	☐

Ημερομηνία: .../.../...

Ονοματεπώνυμο και υπογραφή
συμμετέχοντος

Ονοματεπώνυμο και υπογραφή
ερευνητή

Παράρτημα 4. Το SOCINVEST στο διαδίκτυο

<https://socinvest.weebly.com/>

SOCINVEST
Κοινωνιολογία των Ξένων Επενδύσεων

ΑΡΧΙΚΗ ΤΟ ΕΡΓΟ ΝΕΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Sociology of FDI politics in Greece

Το **SOCINVEST** ερευνά τις άμεσες ξένες επενδύσεις στην Ελλάδα, μέσα από την κοινωνιολογική μελέτη των χαρακτηριστικών και των σχέσεων των εμπλεκόμενων πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δρώντων.

Λίγα λόγια για το Socinvest

Διαβάστε μια σύντομη περιγραφή του ερευνητικού έργου SOCINVEST και γνωρίστε την ερευνητική του ομάδα.

Νέα

Ενημερωθείτε για τα νέα του έργου SOCINVEST.

POWERED BY weebly

Πληκτρολογήστε εδώ για αναζήτηση

<https://www.ekke.gr/research/project/kinoniologia-tis-politikis-ton-ameson-xenon-ependiseon-stin-ellada>

EKE
ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΤΟ ΕΚΚΕ ΕΡΕΥΝΑ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΝΕΑ & ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Κοινωνιολογία της πολιτικής των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων στην Ελλάδα

Το SOCINVEST είναι μια κοινωνιολογική μελέτη της πολιτικής των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ) στην Ελλάδα. Το έργο ερευνάει τη σχέση των Ελληνικών πολιτικών θεσμών, όπως είναι ενταγμένοι στην ΕΕ, με τους ξένους επενδυτές. Το ερευνητικό αυτό αντικείμενο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς τα τελευταία χρόνια η οικονομική διακυβέρνηση στην Ελλάδα αναδιαρθρώθηκε σε βάθος ως μέρος μιας ευρύτερης αναδιάρθρωσης της οικονομικής διακυβέρνησης στην ΕΕ, προκειμένου να ανταπεξέλθει η ανταγωνιστικότητα της εθνικής οικονομίας.

Το SOCINVEST είναι ένα ερευνητικό πρόγραμμα με κοινωνιολογική μεθοδολογία και ένα διεπιστημονικό θεωρητικό πλαίσιο που φέρνει σε διάλογο τα θεσμικά οικονομικά, την πολιτική οικονομία και την κοινωνιολογία. Σκοπός του προγράμματος είναι να προσφέρει μια καινοτόμα ματιά στο ζήτημα των ξένων επενδύσεων, αναδεικνύοντας τις κοινωνικές και πολιτικές τους προϋποθέσεις. Η **υπόθεση** του προγράμματος είναι ότι ο τρόπος με τον οποίο ρυθμίζονται και υλοποιούνται οι ΑΞΕ εδράζεται από τα κοινωνικά χαρακτηριστικά και τις σχέσεις των εμπλεκόμενων πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δρώντων.

Το SOCINVEST προσεγγίζει τη σχέση πολιτικών θεσμών/ΑΞΕ από την οπτική μιας κοινωνιολογίας των δρώντων. Εξετάζουμε πολιτικούς δρώντες διαφορετικών επιπέδων εξουσίας (αβή της κεντρικής κυβέρνησης και των τοπικών αρχών, κοινωνικά στέλεχος αξιωματούχους της ΕΕ), στέλεχη της Εθνικής Διοίκησης, τραπεζίτες και ειδικούς επιστημονικές εταιρικούς μοναχάρ αλλά και ομάδες πίεσης και κοινωνικά κινήματα. Πρόκειται για μια μεσοίου βελθηνικούς κοινωνιολογική προσέγγιση στο πλαίσιο της οποίας ενθώς από την παράδοση της οικονομικής κοινωνιολογίας αντιμετωπίζουμε τις ΑΞΕ ως πρακτική η οποία είναι ενσωματωμένη (embedded) σε ένα πλέγμα κοινωνικο-πολιτικών σχέσεων. Η έρευνα πεδίου επικεντρώνεται στη νομοθεσία που ρυθμίζει τις ΑΞΕ, τη λειτουργία των θεσμών που είναι εμπλεκόμενοι με την προσέγγιση και, ιδιαίτερα, στο έθνος στο δίπλα με

ΕΡΕΥΝΑ :
ΕΡΓΑ
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΓΩΝ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΠΡΩΤΟΠΡΕΣ ΙΔΕΕΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ

Πληκτρολογήστε εδώ για αναζήτηση

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abbott A. (2016) *Processual Sociology*, Chicago & London: University of Chicago Press.
- Afouxenidis, A. & Kourtelis, C. (2017). Reflections on neoliberal policy: a critical insight into recent development practices in Egypt and Morocco. *Open Journal of Political Science*, 7, p. 291-310.
- Afouxenidis, A. (2015) *Neoliberalism and Democracy*. In Dubrow, J. (ed) *Age of Democracy, Age of Inequality: Global Perspectives on Political Inequality*, London, Routledge, p. 40-48.
- Baker S.R., Bloom N. & Davis S.J. (2016) Measuring economic policy uncertainty, *The Quarterly Journal of Economics*, 131 (4), p. 1593-1636.
- Bandelj N. (2002) Embedded economies: Social relations as determinants of Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe, *Social Forces*, 81 (2), p. 411-444.
- Bastiaens I. (2016) The Politics of Foreign Direct Investment in Authoritarian Regimes, *International Interactions*, 42:1, 140-171.
- Beaud S. & Weber F. (2010) *Guide de l'enquête de terrain*, La Découverte, Paris.
- Beazer Q. & Blake D. (2018) The conditional nature of political risk: how home institutions influence the location of Foreign Direct Investment, *American Journal of Political Science*, 62 (2), p. 470-485.
- Beck U. (1992) *Risk Society. Towards a New Modernity*, Los Angeles-London-New Delhi-Washington DC: Sage.
- Biglaiser G. & Staats J. L. (2009) Do Political Institutions Affect Foreign Direct Investment? A Survey of U.S. Corporations in Latin America, *Political Research Quarterly*, 63 (3), p. 508-522.
- Block F. & Evans P. (2005) The state and the economy, in N. Smelser & R. Swedberg (eds), *The Handbook of economic sociology*, New Jersey: Princeton University Press, 2nd edition, p. 505-526.
- Bourdieu P. (2000) *Les structures sociales de l'économie*, Paris, Seuil.
- Bourdieu P. (2012) *Sur l'Etat. Cours au collège de France 1989-1992*, Paris, Seuil.
- Brenner N. (2004) *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*, New York, Oxford University Press.
- Brenner N. (2009) Open questions on state rescaling, *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 2: 123-139.
- Brenner N., Jessop B., Jones M. & MacLeod G. (2003) Introduction. State space in question, in N. Brenner, B. Jessop, M. Jones, G. MacLeod (eds) *State/Space: A Reader*, Madlen-Oxford-Victoria-Berlin: Blackwell, p. 1-26.

Canh N. P., Thanh Bihn N., Dinh Thanh S. & Schinckus C. (2020) Determinants of foreign direct investment inflows: the role of economic policy uncertainty, *International Economics*, 161, p. 159-172.

Castells M. (2000) Materials for an exploratory theory of the network society, *British Journal of Sociology*, 51 (1), p. 5-24.

Chesnais F. & Simonetti R. (2001) Globalization, foreign direct investment and innovation. A European perspective, in F. Chesnais, G. Ietto-Gilles and R. Simonetti (eds), *European Integration and Global Corporate Strategies*, London & New York, Routledge, p. 2-23.

Dezalay Y. & Garth B. (1996) *Dealing in Virtue: International Commercial Arbitration and the Construction of Transnational Legal Order*, Chicago, University of Chicago Press.

Dezalay Y. & B. Garth (2002) *The internationalization of palace wars. Lawyers, Economists and the Contest to Transform Latin American States*, Chicago & London, University of Chicago Press.

Djelic M. L. & Quack S. (2003) Introduction: Governing globalization – bringing institutions back in, in M.-L. Djelic & S. Quack (eds), *Globalization and institutions. Redefining the rules of the economic game*, Cheltenham- Northampton: Edward Elgar Publishing Limited, p. 1-14.

Dunning J. (2001) The eclectic (OLI) paradigm of international production: Past, present and future, *International Journal of the Economics of Business*, 8 (2), p. 173-190.

Dunning J. & Lundan S. (2008) *Multinational enterprises and the global economy*, Cheltenham-Northampton: Edward Elgar, 2nd edition.

Elias N., 1991, *Qu'est-ce que la sociologie?*, Paris, Editions de l'Aube.

Erkekoglu H. & Kilicarslan Z. (2016) Do political risks affect the foreign direct investment inflows to host countries?, *Journal of Business Economics and Finance*, 5 (2), p. 218-232.

Evans P. (1997) *The Eclipse of the State? Reflections on Stateness in an Era of Globalization*, *World Politics*, 50, p. 62-87.

Fligstein N. (2005) The political and economic sociology of international economic arrangements, in N. Smelser & R. Swedberg (eds), *The Handbook of Economic Sociology*, New Jersey, Princeton University Press, 2nd edition, p. 183-204.

Georgakakis, D. & Lebaron, F. (2016). The field of European economic governance and austerity policies (2010-2015): first drafts, paper presented in the UACES 46th Annual Conference, London 5-7 September, [https://www.academia.edu/32924301/The field of European economic governance and austerity policies 2010 2015 first drafts](https://www.academia.edu/32924301/The_field_of_European_economic_governance_and_austerity_policies_2010_2015_first_drafts).

Georgakakis, D. & Rowell, J. (eds). (2013) *The field of Eurocracy*, Hampshire, New York, Palgrave Macmillan.

Gill S. (2001) Constitutionalising Capital: EMU and Disciplinary Neo-Liberalism, in A. Bieler & D. Morton, *Social Forces in the Making of the New Europe. The Restructuring of European Social Relations in the Global Political Economy*, Hampshire-New York, Palgrave, p. 47-69.

Grannovetter M.,(1983) The strength of weak ties, *Sociological Theory*, 1, p. 201-233.

Gualini E. (2006) The rescaling of governance in Europe: new spatial and institutional rationales, *European Planning Studies*, 14 (7), p. 881–904.

Hymer, S.H. (1968), La grande firme multinationale, *Revue Économique*, 14(b), p. 949–73.

Hymer, S. H. (1976). *The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment*, Cambridge, MIT Press.

Jensen N. (2003) Democratic governance and multinational corporations: political regimes and inflows of foreign direct investment, *International Organization*, 57 (3), p. 587-616.

Jensen N. (2006) *Nation-states and the Multinational Corporation*, Princeton-New Jersey, Princeton University Press.

Jensen N. (2008) Political risk, democratic institutions, and Foreign Direct Investment, *The Journal of Politics*, 70 (4), p. 1040-1052.

Jensen N., Malesky E. & Weymouth S. (2014) Unbundling the relationship between authoritarian legislatures and political risk, *British Journal of Political Science*, 44 (3), p. 655-684.

Jessop B. (2008) *State Power. A Strategic-Relational Approach*, Cambridge, Polity Press.

Jessop B. (2010) The 'return' of the national state in the current crisis of the world market, *Capital & Class*, 34 (1), p. 38-43.

Jessop B. (2009) From Governance to Governance Failure and from Multi-level Governance to Multi-Scalar Meta-Governance, in B. Arts, A. Lagendijk, H. van Houtum (eds) *The Disoriented State. Shifts in Governmentality, Territoriality and Governance*, Springer Netherlands, p. 79-98.

Lash S. & Urry J. (1994) *Economies of Signs & Space*, London-Thousand Oaks-New Delhi, Sage.

Lebaron, F. (2013) ECB leaders. A new European monetary elite?. In In Georgakakis, D. & Rowell, J. (Eds). *The field of Eurocracy*, Hampshire, New York, Palgrave Macmillan, p. 87-104.

Li Q. & Resnick A. (2003) Reversal of Fortunes: Democratic Institutions and Foreign Direct Investment Inflows to Developing Countries, *International Organization*, 57, p. 175-211.

Li Q. (2009) Democracy, Autocracy, and Expropriation of Foreign Direct Investment, *Comparative Political Studies*, 42 (8), p. 1098-1127.

London B. & Ross R. (1995) The political sociology of foreign direct investment. Global capitalism and capital mobility, 1965-1980, *International Journal of Comparative Sociology*, 36 (3), p. 198-218.

Naudet J., Allorant A. & Ferry M. (2018) Heirs, corporate aristocrats and 'Meritocrats': the social space of top CEOs and Chairmen in India, *Socio-Economic Review*, 16 (2), p. 307-339.

Mann M. (1997) Has globalization ended the rise and rise of the nation-state?, *Review of International Political Economy*, 4 (3), p. 472-496.

Mudge, S. & Vauchez A. (2016). Fielding supranationalism: the European Central Bank as a field effect. *The Sociological Review Monographs*, 64 (2), p. 146–169.

Nee V. (2005) The New Institutionalisms in Economics and Sociology in N. Smelser & R. Swedberg (eds), *The Handbook of economic sociology*, New Jersey, Princeton University Press, 2nd edition, p. 49-74.

North D. C. (1990) *Institutions, institutional change and economic performance*, New York, Cambridge University Press.

North & Weingast, 1989, *Constitutions and commitment: The evolution of institutional governing public choice in seventeenth-century England*, *The Journal of Economic History*, 49 (4), p. 803-832.

Oneal J. R. (1994) *The Affinity of Foreign Investors for Authoritarian Regimes*, *Political Research Quarterly*, 47 (3), p. 565-588.

Pajunen K. (2008) *Institutions and inflows of foreign direct investment: a fuzzy-set analysis*, *Journal of International Business Studies*, 39, p. 652-669.

Paul J. & Feliciano-Cestero M. M. (2020) *Five decades of research on foreign direct investment by MNEs: An overview and research agenda*, *Journal of Business Research* (in press), <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.04.017>.

Pauly L. (2002) *Global Finance, Political Authority and the Problem of Legitimation*, in R. B. Hall & T. J. Biersteker (eds), *The Emergence of Private Authority and Global Governance*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 76-90.

Peck J. (2002) *Political Economies of Scale: Fast Policy, Interscalar Relations, and Neoliberal Workfare*, *Economic Geography*, 78 (3), p. 331-60.

Sassen S. (2006) *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages*, Princeton-New Jersey, Princeton University Press.

Sassen S. (2007) *A Sociology of Globalization*, New York-London, W.W. Norton & Company.

Schmidt-Wellenburg, C. (2017) *Europeanisation, stateness, and professions: what role do economic expertise and economic experts play in European political integration?*, *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 4 (4), p. 430-456.

Schulz H. (2007) *Political Institutions and Foreign Direct Investment in Developing Countries: Does the Sector Matter?* [Manuscript] University of Pennsylvania. Διαθέσιμο στο http://www.polisci.upenn.edu/faculty/faculty-articles&papers/Schulz_FDI.pdf.

Seabrooke L. & Emelie R. N. (2015) *Professional Skills in International Financial Surveillance: Assessing Change in IMF Policy Teams*, *Governance: An International Journal of Policy, Administration and Institutions*, 28 (2), p. 237-254.

Smelser N. & Swedberg P. (2005) *Introducing economic sociology*, στο N. Smelser & R. Swedberg (eds), *The Handbook of economic sociology*, New Jersey, Princeton University Press, 2nd edition, p. 3-25.

Smith N. (2003) *Remaking scale: Competition and cooperation, in pre-national and post-national Europe*, in N. Brenner, B. Jessop, M. Jones, G. MacLeod (eds) *State/Space: A Reader*, Madlen-Oxford-Victoria-Berlin, Blackwell, p. 227-238.

Souliotis N. (2017) Multi-scalar politics of privatization of urban assets in Attica, Greece: the old airport of Hellinikon, paper presented in RC21 (ISA) conference, Leeds, 11-13 September 2017.

Souliotis N. (2018α) 'Strategic' investment and privatization in Greece during the sovereign debt crisis: an economic sociology approach, paper presented in 13th ESA Conference, Athens, 30/8/2018.

Souliotis N. (2018β) The field of privatizations in Greece : history and current social structures, paper presented in the International Workshop Public Real Estate Privatizations, Université Paris Est – Labex Futurs Urbains (coordinators: Félix Adisson and Francesca Artioli), 28-29/6/2018.

Souliotis N. and Afouxenidis A. (2018) EU economic governance and austerity: exploring recent perspectives, *Sociology Compass*, 12 (5), p. 1-11.

Souliotis N. & Alexandri G. (2016) From embedded to uncompromising neoliberalism: Competitiveness policies and European Union interscalar relations in the case of Greece, *European Urban and Regional Studies*, 24 (3), p. 227-240.

Swyngedouw E. (1997) Neither Global nor Local. "Glocalization" and the Politics of Scale. In: K. R. Cox (ed) *Spaces of Globalization. Reasserting the Power of the Local*, New York-London, Guilford Press, p. 137–167.

Therborn G. (2000) Globalizations. Dimensions, historical waves, regional effects, normative governance, *International Sociology*, 15 (2), p. 151-179.

Therborn G. (2011) End of a paradigm: The current crisis and the idea of stateless cities, *Environment and Planning A*, 43 (2), p. 272-285.

UNCTAD (1999) (23 June), Comprehensive Study of the Interrelationship between Foreign Direct Investment (FDI) and Foreign Portfolio Investment (FPI), staff paper prepared by the UNCTAD secretariat, <https://unctad.org/system/files/official-document/pogdsdfsbd5.pdf>.

Van Apeldoorn B. (2009) The contradictions of 'embedded neoliberalism' and Europe's multi-level legitimacy crisis: the european project and its limits, in B. Van Apeldoorn, J. Drahokoupil & L. Horn (eds) *Contradictions and limits of neoliberal European governance. From Lisbon to Lisbon*, New York, Palgrave Macmillan, Hampshire, p. 21-43.

Weingast B. (1995) The Economic Role of Political Institutions: Market-Preserving Federalism and Economic Development, *Journal of Law, Economics & Organization*, 11 (1), p. 1-31.

Wilson M. C. & Wright J. (2015) Autocratic legislatures and expropriation risk, *British Journal of Political Science*, 47 (1), p. 1-17.

Πολάνυι Κ. (2007) Ο μεγάλος μετασχηματισμός. Οι πολιτικές και κοινωνικές απαρχές του καιρού μας, Νησίδες, Αθήνα.